
Nikolai Mikhailov
**Baltoslovanska mitologija - baltska in slovanska mitologija - slovenska
mitologija.**
Nekaj terminoloških opomb*

Članek predstavlja nekatere sklepe glede utemeljenosti uporabe strokovnega izraza "baltoslovanska mitologija" ter ponuja kratek opis glavnih podatkov, ki se nanašajo na pogansko religijo pri Baltih in pri Slovanih, in na sodoben položaj baltske in slovanske mitologije kot znanstvene discipline. V zadnjem delu članka je poskus rekonstrukcije fragmenta slovenskega poganstva in vrsta baltoslovanskih mitoloških paralel.

The article weighs the justification of the technical term "Balto-Slavic mythology", giving a short survey of basic data concerning paganism among the Balts and the Slavs and commenting on the current status of Baltic and Slavic mythology as a scientific discipline. In the final part of his paper, the author attempts to reconstruct a fragment of Slovene paganism and lists a number of Balto-Slavic parallels.

Namen tega prispevka je kratek opis baltske in slovanske poganske religije ter poskus karakteriziranja razvoja mitologije kot znanstvene discipline in nekaterih konkretnih uresničitev tega razvoja. V enem članku seveda ni mogoče povedati vsega, kar se nanaša na baltoslovansko oziroma baltsko in slovansko, in poleg tega še posebej na slovensko mitološko tradicijo¹. Zato bom poskusil na kratko predstaviti sodobno stanje tiste filološke discipline, ki jo lahko imenujemo "baltoslovanska mitologija", tako da bom ponudil nekaj raziskovalnih tem, ki se zdijo precej perspektivne.

Prispevek je sestavljen iz treh delov. Pred razlago osrednjega predmeta svojih raziskav bi rad razložil uporabo nekaterih strokovnih izrazov, da bi se tako izognili terminološkim nespo-

---

* Članek se opira na besedilo predavanja *Baltoslovanska mitologija - Slovanska mitologija - Slovenska mitologija. Nekaj terminoloških opomb* v okviru Historičnega seminarja ZRC SAZU. Z veseljem izkoriščam priložnost in se prisrčno zahvaljujem ZRC SAZU ter vodstvu in sodelavcem Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU za prijazno povabilo in za organiziranje predavanja.

¹ O slovanski mitološki tradiciji in o njenem slovenskem "nadaljevanju" gl. tudi: N. Mikhailov, *Slovanska mitologija in slovensko bajestvoje*, Koledar Mohorjeve družbe v Celovcu 1997, Celovec 1996, 111-114.

razumom. To bo prvi, "teoretično-terminološki" del. Drugi del bi označil kot "posploševalni". V njem bom zelo na kratko navedel glavne (že dobro znane) podatke o baltski in slovanski mitološki tradiciji. V tretjem delu bom ponudil nekaj novih misli in rekonstrukcij.

Najprej nekaj o pomenu izraza "mitologija". Ne nameravam razpravljati o diskusijah o tem terminusu, teh je bilo že dovolj. Moram priznati, da terminus *mitologija* res ni dober, kvečjemu slab, ko ga uporabljamo za baltsko ali slovansko tradicijo. Beseda *mitologija* ni primerna že zaradi tega, ker je dvoumna in pomeni hkrati gradivo ("korporus mitov") in vedo, ki mora to gradivo obravnavati. Če pa se strinjamo, da je mitologija znanstvena disciplina, ki se ukvarja z miti, moramo biti prepričani, da ti miti (v klasičnem pomenu besede) obstajajo, kar v primeru baltske in slovanske tradicije ni tako gotovo. Poleg tega je še vedno zelo aktualen problem meje med mitologijo in folkloro ter med mitologijo in ritualom. V slovanski strokovni tradiciji je tudi terminološka razlika med mitologijo in bajeslovjem. Ker je beseda "mitologija" kot strokovni izraz precej neprimerna, obstaja težnja po uporabi drugih definicij, kot na primer: "mitopoeitično izročilo" (V.V. Ivanov, V.N. Toporov in dr.), "duhovna kultura" (N.I. Tolstoj, S.M. Tolstaja, L.N. Vinogradova), "religiozno-mitološke predstave", "praslovanska kultura" (O.N. Trubačov), "polidoksija" (L. Moszyński), "predkrščanska religija" oziroma "poganstvo", "starosvetnosti" (M. Matičetov), "starodavnosti" in pod.

Rad bi nekoliko poenostavil to terminološko zmedo. Zato sem se odločil za besedo "mitologija", ker je tradicionalna in ker si nočem izmišljati novih strokovnih izrazov. Tako označujem kot "baltsko in slovansko mitologijo" po eni strani pogansko predkrščansko religijo teh narodov in vse relikte ter prežitke tega poganstva, ki so se ohranili do danes v različnih, pogosto zelo modificiranih oblikah (v folklori, v šegah, pa tudi v jeziku). Po drugi strani moram uporabljati terminus "baltska" in "slovanska mitologija", ko razpravljam o znanstveni disciplini, ki obravnava vse gradivo, zvezano z baltskim in slovanskim poganstvom. Ko govorim o posameznih baltskih in slovanskih tradicijah, vedno poudarjam, da mora biti naša analiza pravilno diferencirana. Gre za celo vrsto zgodovinskih etap in zato je treba delati na diahroni ravni, kar pomeni analizirati 1.) dobo uradnega poganstva - 2.) dobo pokristjanjevanja / dvoeverstva - in 3.) poznejšo "demonološko" dobo ter potem poskusiti vse to posplošiti v neki precej abstraktni ter konvencionalni shemi. Poleg tega ne smemo pozabiti, da pripadajo prvi viri o slovanski in baltski mitologiji že posameznim nacionalnim tradicijam. Torej moramo biti zelo pazljivi v kronologiji in v terminologiji. Lahko rekonstruiramo "nekaj" (namreč neke motive oziroma neke protofigure) za Praslovane ali za Protobalte. Toda pri obravnavi konkretnega gradiva gre že za posamezna plemena: prej, recimo, za vzhodnoslovansko, zahodnoslovansko in južnoslovansko izročilo, pozneje pa za slovensko, hrvaško, bolgarsko, rusko, poljsko idr. v okviru slovanske mitologije, ali pa za litovsko, prusko, letonsko, ko govorimo o baltskem mitološkem izročilu. Pri rekonstrukciji moramo upoštevati dejstvo, da neka za praslovansko oziroma za prabaltsko mitologijo rekonstruirana mitska podoba ali motiv ne bosta vedno prisotna in vseh lokalnih slovanskih oziroma baltskih tradicijah.

Torej tudi "slovanska mitologija" pomeni vse, kar je zvezano s poganstvom Prvoslovencev (Slovenov, Protoslovencev idr., obstaja tudi več hipotetičnih etnonimov za prednike današnjih Slovencev), z ostanki poganskih kultov, ki jih zasledimo še zdaj, in z delom slovenskega narodopisja, ki se s tem ukvarja. V tem pomenu je tudi demonologija, ki je po tradiciji del folklore, neko nadaljevanje mitologije. Vsekakor, če hočemo zdaj najti še kaj mitološkega, moramo to iskati v folklornem izročilu.

Za poimenovanje "baltoslovanska" mitologija lahko rečemo, da je tudi to *terminus technicus*, ki ga uporabljamo predvsem za rekonstrukcijo. Svoj izvor ima v zelo verjetni teoriji obstajanja baltoslovanske etnične in jezikovne skupnosti pred oblikovanjem posebne baltske in slovanske skupine (gl. dalje). Toda želel bi poudariti, da pri razpravljanju o "baltoslovanski" mitologiji nočem

kategorično vztrajati pri tem, da je nekoč obstajala neka skupna religija ali mitološka tradicija nekega hipotetičnega ljudstva, ki bi ga lahko imenovali "Baltoslovani" ali kaj podobnega. Jasno je, da četudi sprejmemo teorijo baltoslovske skupnosti, je vsa etnogenetska evolucija bila mnogo bolj zapletena kot je preprosta delitev enega "protoetnosa" na dve skupini. Torej se v tem primeru rekonstruira neka pogojna shema, ki jo na mitološki ravni lahko primerjamo z rekonstrukcijo indoevropskega jezika na lingvistični ravni, kar pomeni, da nimamo nobenih pisanih virov v indoevropsčini, vendar na podlagi gradiva velikega števila jezikov smemo domnevati, da so vsi ti jeziki realizacija neke prvotne sheme. Isto trditev in *modus considerandi* je mogoče uporabiti tudi za rekonstrukcijo religije oziroma mitološke mentalitete.

Četudi bom v drugi polovici članka navajal nekatere baltoslovske mitološke paralele, to seveda ne pomeni, da hočem dokazati, da so Slovenci Balti ali obratno. S tem bi želel samo povedati, da lahko z arhaičnim slovenskim in z arhaičnim litovskim, letonskim ali pruskim gradivom rekonstruiramo posamezne pomembne fragmente prvotne sheme, ki naj bi odražala religiozno in mitološko mentaliteto na začetku oblikovanja posameznih etničnih skupin – to je baltške in slovanske. Rad tudi razložim, zakaj se lotevam slovensko-baltških paralel, čeprav vemo, da obstajajo druge slovanske (predvsem vzhodnoslovske in poljske) mitološke tradicije, ki kažejo iz razumljivih geografskih in zgodovinskih razlogov več analogij z baltško kot slovanska. Toda za nas so zlasti pomembne prav balto-slovske paralele, ker bolje od drugih dokazujejo, da gre za isti izvir oziroma poreklo teh podobnosti. Jasno je, da je v primeru Baltov in Slovencev (za razliko, recimo, od Baltov in vzhodnih Slovanov) verjetnost arealnih stikov in vplivov popolnoma izključena².

V filologiji se je nekako uveljavil zaničevalno-skeptični odnos do mitoloških študij, češ da je vse to svojevrsna "fantastika" (*science fiction*), malo zanesljiva stvar in pod. Res je treba priznati, da je tako mnenje nastalo iz različnih tudi povsem razumljivih razlogov. Terminološka nedoločenost izraza "mitologija", nezanesljivost mnogih mitoloških del in študij zadnjih dveh oz. treh stoletij, obilje nekvalificiranih, diletantskih in nestrokovnih psevdoznanstvenih obravnav o mitologiji v sodobni poljudnoznanstveni literaturi so seveda prispevali k previdnemu odnosu mnogih strokovnjakov do te discipline. Poleg tega takšno previdnost tudi lahko utemeljimo: imamo namreč na voljo tako malo prvotnih virov za slovansko in baltško mitologijo, ki so razen tega še zelo fragmentarni, malo zanesljivi ali celo izmišljeni, da je njihova znanstvena vrednost zelo dvomljiva. Tako precej razširjeno, deloma tudi upravičeno, vendar vsekakor zelo konservativno in za znanstveni napredek malo perspektivno stališče izhaja iz za baltistiko in slavistiko pomembnih, obenem pa tudi preveč skeptičnih del poljskega slavista Aleksandra Brücknerja konec XIX. – na začetku XX. stoletja³. Brückner je res odkril celo vrsto napačnih sporočil v srednjeveških kronikah, toda potem je skoraj avtomatično označil vse, kar se nanaša na baltško in slovansko poganstvo, za nezanesljivo in sumljivo, češ da so tudi raziskave, ki se ukvarjajo s "sumljivim" gradivom, praviloma sumljive.

² Dr. A. Pleterski me je opozoril na možnost delne "migracije" nekaterih baltških plemen v južno smer skoraj do današnje Slovenije, ki jo je mogoče zaslediti na podlagi arheološkega gradiva. Ta hipoteza je zelo zanimiva in, kolikor vem, nikoli ni bila resno upoštevana v številnih delih o baltoslovski skupnosti, čeprav je precej dobro znana teorija tako imenovane "jantarne poti", prim. A. Spekke, *The Ancient Amber Routes and the Geographical Discovery of the Eastern Baltic*, Stockholm 1957. A. Pleterskemu sem hvaležen za to poročilo, moram pa priznati, da se mi ta hipoteza zdi manj verjetna, kot teorija prihoda direktnih dedičev baltoslovske skupnosti ("bivših Baltov" oz. "Baltoslovanov") na slovenska tla, kar bi tudi lahko razlagalo domnevno "baltkost" arheološkega gradiva.

³ A. Brückner, *Starożytna Litwa. Ludy i Bogi*, Warszawa 1904; A. Brückner, *Mitologia słowiańska*, Kraków 1918 (prim. italijanski prevod: A. Brückner, *Mitologia slava*, Bologna 1923); A. Brückner, *Die Slaven*, Tübingen 1926 idr.

Toda napačnost tega stališča je očitna, in to iz preprostega razloga – tako imenovani prvotni viri (sporočila kronistov in letopiscev) so lahko nepopolni in nejasni, vendar kljub temu nihče ne dvomi, da je slovansko oziroma baltsko poganstvo s svojimi maliki, rituali, svečeniki, vedeževalci itd. res obstajalo in ne samo, da je obstajalo, ampak je bilo tudi precej dobro razvito. O tem pričajo pisani zgodovinski in tudi arheološki viri, kot npr. domnevna poganska svetišča na otoku Rujnu v današnji Nemčiji⁴, pri Novgorodu v Rusiji⁵, na Ptujskem gradu⁶ ali v Millstattu.⁷ In ne samo ti viri, temveč tudi preprosta logika: kje ste še videli narode brez religije? Pokristjanjenje Slovanov in Baltov se je zgodilo razmeroma pozno. Številna poročila kažejo na to, da se je uradni poganski kult pri nekaterih baltskih plemenih ohranil do XVI. stoletja. Če je poganstvo obstajalo, moramo postaviti zelo logični vprašanji, in sicer: v čem se je izražalo in iz kakšnih delov je bilo sestavljeno? Kaj je v resnici sploh bilo? To je predvsem zgodovinsko vprašanje, na katero moramo najti odgovor, drugače bodo določene sfere duhovne kulture in zgodovine baltskih in slovanskih narodov ostale brez razlage. Skrajno naivno bi se bilo odreči mitološkim raziskavam samo zato, ker se zdi ena vrsta virov malo zanesljiva. Nezanjektivost virov še ne pomeni, da je tudi predmet (*subjekt*) teh virov sam po sebi *a priori* nezanesljiv. Lahko dodamo, da bi v programu mitoloških študij moralo biti tudi "iskanje" "novih", to je še ne odkritih virov, in ponovna interpretacija starih informacij. Mimogrede moram opozoriti na to, da baltisti in slavisti še niso dobro in kvalificirano analizirali in izdali latinskih in nemških virov za baltsko in slovansko mitologijo. Prvi korak v smeri publikacije in znanstvene obravnave virov za baltsko tradicijo je prvi zvezek *Virov za baltsko religijo in mitologijo*, ki je izšel pred kratkim v Vilniusu⁸.

Navsezadnje je treba reči, da je definicija mitologije kot "fantastike", "beletristike" ali neresne psevdofilološke discipline popolnoma neutemeljena tudi zato, ker se zdaj pri raziskavah uporabljajo lingvistični podatki, metode rekonstrukcije, arheološko in etnološko gradivo. Z mitologijo se ukvarjajo znani jezikoslovci, zgodovinarji, etnologi in arheologi, kar samo potrjuje tako resnost mitoloških raziskav kot nujnost hitrega napredka na tem področju.

***

Prehajajoč k drugemu delu in istočasno h glavni temi tega članka, moram še enkrat poudariti, da je "baltoslovanska mitologija" hipotetična shema in poskus rekonstrukcije. Toda rekonstrukcija se mora razvijati na podlagi ne hipotetičnega, ampak dejanskega gradiva. Zato bom pred razpravo o baltoslovanski mitologiji na kratko ponovil tisto, kar vemo na eni strani o baltskem in na drugi strani o slovanskem poganstvu. Še prej pa bi rad opozoril na različne teorije baltoslovanske skupnosti, ki razlagajo veliko število tipoloških in drugih analogij med slovanskimi in baltskimi jeziki, in, kot bomo videli, ne samo med jeziki.

Jezikoslovci so dokaj kmalu opazili arhaičnost baltskih jezikov in hkrati njihovo podobnost s slovanskimi, čeprav je bilo jasno, da ne spadajo med slovanske. Navadno govorimo o treh baltskih jezikih, v katerih imamo pisane vire: dva jezika sta še živa (litovščina in letonščina), tretji (pruščina) pa je izumrl verjetno ob koncu XVI., na začetku XVII. stoletja. Kljub temu se je ohranilo nekaj besedil v pruskem jeziku in celo nemško-pruski slovarček. Poleg tega se

⁴ Gl. predvsem: T. Palm, *Wendische Kultstätten*, Lund 1937.

⁵ Prim. med zadnjimi publikacijami: I.P. Rusanova, B.A. Timoščuk, *Jazyčeskie svjatišča drevnih slavjan*, Moskva 1993 z bibliografijo.

⁶ J. Korošec, *Slovansko svetišče na Ptujskem gradu*, Ljubljana 1948

⁷ Prim. pred kratkim: A. Pleterški, *Ecclesia demonibus addicta. Povedka o poganskem svetišču v Millstattu*, "Zgodovinski časopis", 48, 3, 1994, 297-306.

⁸ N. Velius (ured.), *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, I. *Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus pabaigos*, Vilnius 1996.

domneva, da so obstajali tudi jeziki drugih baltskih plemen (Selov ali Selonov, Kuronov, Jatvingov, Zemgalov ali Semigalov, Galindov), vendar o njih nimamo skoraj nobenih jezikovnih podatkov in sploh nobenih pisanih virov⁹.

V zgodovini primerjalnega jezikoslovja poznamo nekaj teorij formiranja baltoslovanske skupnosti¹⁰. Danes lahko naštejemo vsaj štiri glavne teorije baltsko slovanskih odnosov: 1.) baltoslovanski "protojezik" (Schleicher); 2.) neodvisen, a istočasen in podoben razvoj baltskih in slovanskih dialektov v dobi razpada indoevropskega jezika (Meillet); 3.) ponovno zблиžanje baltskih in slovanskih jezikov (Endzelins in zdaj na malo drugačen način Trubačov; podobno tudi Rozwadowski) in 4.) ustvarjanje slovanščine iz perifernih baltskih dialektov (Ivanov in Toporov). Dokončnega odgovora na vprašanje o baltsko-slovanskih odnosih še ni¹¹. Zdag se glavna diskusija nadaljuje med Olegom Trubačovom, ki vztraja na teoriji donavske pradomovine Slovanov in na poznejšem sekundarnem zблиžanju baltskih in slovanskih plemen, in Vladimirom Toporovom, ki zagovarja prvotnost in večjo arhaičnost prabaltskega jezika, iz katerega so se oblikovali slovanski dialekti¹². Najboljši dokaz za to stališče je veliko krajevnih in vodikih imen baltskega izvora, ki jih je Toporov našel na območju osrednje Rusije, celo vzhodno od Moskve¹³. Moramo reči, da bo ves kulturno-mitološki vidik tega problema nedvomno pričal o večji verjetnosti in utemeljenosti te zadnje teorije.

***

Glavni problem za raziskovalce, ki se ukvarjajo s pogansko religijo starih Slovanov in Baltov, je pomanjkanje tako imenovanih prvotnih virov, t. j. opisov verovanj, šeg in mitov iz obdo-

⁹ Edina izjema je morda tako imenovani "poljsko-jatvinški slovarček" (poznejši zapis nekaterih glos nekega domnevno baltskega jezika z njihovim prevodom v poljščino), gl.: Z. Zinkevičius, *A Polish-Yatvingian Vocabulary*, "Linguistic and Oriental Studies from Poznań", 1, Poznań 1992, 99-133 (obstajata tudi ruska in litovska različica tega članka).

¹⁰ Kratek oris odnosov med Balti in Slovani v slovenščini je predstavljen v knjigi Andreja Pleterskega o slovanski etnogenezi, gl.: A. Pleterski, *Etnogeneza Slovanov*, Ljubljana 1990; prim. tudi: A. Pleterski, *Model etnogeneze Slovanov na osnovi nekaterih novejših raziskav*, "Zgodovinski časopis", 49, 4 (101), 1995, 537-556; A. Pleterski, *Balten in der Ethnogenese der Slawen*, "Res Balticae" - 1997, Pisa 1997, 79-88.

O slovanski etnogenezi z upoštevanjem baltske teme obstajajo brezštevilna dela. Navedem naj samo dve obsežnejši knjigi, ki sta izšli v zadnjem času: O.N. Trubačov, *Etnogeneza i kul'tura drevnejših slavian*, Moskva 1991; Z. Gołąb, *The Origins of the Slavs. A Linguist's View*, Columbus Ohio 1992. Prim. tudi: V.V. Sedov, *Proišhozdenie slavian i mestonahoždenie ih prarodiny. Rasselenie slavian v V-VII vv.*, v: *Očerki istorii kul'tury slavian*, Moskva 1996, 15-115.

O baltski etnogenezi gl. na primer: *Is lietuvų etnogenezė s*, Vilnius 1981.

¹¹ O zgodovini "baltoslavistike" gl.: V.N. Toporov, *Iz istorii izučenia drevnejših balto-slavjanskih otnošenij*, "Učenyje zapiski Instituta slavjanovedenija", XVII, 1959; V.N. Toporov, *Novejšie raboty v oblasti izučenia balto-slavjanskih jazykovykh otnošenij*, "Voprosy slavjanskogo jazykoznanija", 3, 1958; V.N. Toporov, *Iz istorii izučenia drevnejših balto-slavjanskih jazykovykh otnošenij*, "Učenyje zapiski Instituta slavjanovedenija", XXIII, 1962. Med zadnjimi publikacijami o baltoslovanskem problemu gl.: O. Poljakov, *Das Problem der balto-slavischen Sprachgemeinschaft*, Frankfurt a. M. 1995; shematičen pregled raznih teorij baltoslovanske skupnosti je v: P.U. Dini, *Le lingue baltiche fra il II e il III millennio d. C.*, in: E. Banfi (ed.), *La formazione dell'Europa linguistica. Le lingue d'Europa tra la fine del I e del II millennio*, Firenze 1993, 197-254.

¹² Prim.: O. Trubačov, *Jazykoznanie i etnogeneza slavian. Drevnie slavjane po dannym etimologii i onomastiki*, v: *Slavjanskoe jazykoznanie. IX meždunarodnyj s'ezd slavistov. Doklady sovetsoj delegacii*, Moskva 1983, 231-270; V. Toporov, *K rekonstrukcii drevnejšego sostojanija praslavjanskogo*, v: *Slavjanskoe jazykoznanie. X meždunarodnyj s'ezd slavistov. Doklady sovetsoj delegacii*, Moskva 1988, 264-292; O.N. Trubačov, *Slavjanskaja etimologija i praslavjanskaja kul'tura*, v: *Slavjanskoe jazykoznanie. X meždunarodnyj s'ezd slavistov. Doklady sovetsoj delegacii*, Moskva 1988, 292-347 in dr.

¹³ Prim.: V.N. Toporov, *Baltica Podmoskov'ja*, v: *Balto-slavjanskij sbornik*, Moskva 1972, 217-280; V.N. Toporov, *Iz baltijskoj areal'noj gidronimii*, v: *Balto-slowiańskie związki językowe*, Wrocław 1990, 365-380; V.N. Toporov, *O severo-zapadnorusskom lokuse baltijskoj gidronimii (iz cikla po okrainam drevnej Baltii)*, v: "Res Balticae" - 1995, Pisa 1995, 13-40 in dr.

bja, ko je poganstvo bilo uradna religija slovanskih plemen. Moramo se zadovoljiti le s poznimi, fragmentarnimi in zelo subjektivnimi poročili srednjeveških kronistov.

O baltskem poganstvu imamo nekaj srednjeveških sporočil, ki se nanašajo na religijo Litovcev in Prusov. Razen tega imamo zelo pomembno folklorno gradivo v letonskem (tako imenovane *dainas*, kratke pësmice mitološke vsebine) in v litovskem (ljudsko izročilo o gromovniku Perkūnasu) ljudskem izročilu. Obe baltski tradiciji sta presenetljivo dobro ohranili karakteristične lastnosti starejšega poganstva.

O baltskih božanstvih imamo nekaj kratkih sporočil v ruskih letopisih. Poleg tega obstajajo različni sezname v glavnem pruskih božanstev, ki jih srečamo v nemških kronikah, pa tudi nekateri podatki o litovskih bogovih. Večji del informacij o letonskem poganstvu črpamo prav iz folklornih virov, namreč iz *dain*.

Najpodrobnejša analiza virov baltske mitologije je doslej predstavljena v knjigi nemškega znanstvenika Williama Mannhardta *Letto-Preussische Götterlehre*, ki je izšla v Rigi v Letoniji leta 1936, že po smrti avtorja, in z dodatki in dopolnili njegovega učenca Berkholza¹⁴. Istega leta je nemški filolog K. Klemen (C. Clemen) pripravil knjižico *Fontes historiae religionum primitivarum, praeindogermanicarum, indogermanicarum minus notarum*, v kateri je tudi razdelek, ki se nanaša na viře baltske mitologije¹⁵. V neodvisni Litvi in Letoniji je bilo precej narejene za zbiranje in opis zlasti folklornega gradiva (tako se je na primer Jonas Balys ukvarjal z zbiranjem ljudskega izročila o Perkūnasu, prej v Litvi potem pa v Ameriki¹⁶). Svojo previdno in na letonsko tradicijo omejeno rekonstrukcijo baltskega poganstva je predlagal letonski mitolog Harald Biezais, ki se je po sovjetski okupaciji Letonije moral izseliti na Švedsko¹⁷). V zadnjem času so za razvoj baltskih (in predvsem litovskih) mitoloških študij zelo pomembne knjige Norbertasa Vēliusa o baltski mitološki mentaliteti, o mitskih bitjih litovske ljudske tradicije in njegova antologija zgodovine baltske mitologije¹⁸. Zadnje delo Vēliusa, ki je nepričakovano umrl l. 1996, je zbirka virov baltske mitologije, ki je izšla že po njegovi smrti¹⁹.

Ko razpravljamo o pomembnejših prvotnih virih za baltsko poganstvo, moramo navesti vsaj: *Episcoporum Pomesaniensis atque Sambensis Constitutiones Synodales* l. 1530; tako imenovano "Sudavsko knjižico" oziroma *Sudauerbüchlein (Der yn glaubigen Sudauen ihrer bockheiligung mit sambt andern Ceremonien, so sie tzu brauchen gepflegth* iz XVI. stoletja, ki je ohranjena v več izvodih; traktat Joannesa Maeletiusa *De Sacrificiis et Idolatria Veterum Borus-*

¹⁴ W. Mannhardt, *Letto-preussische Götterlehre*, Riga 1936.

¹⁵ C. Clemen, *Fontes historiae religionum primitivarum, praeindogermanicarum, indogermanicarum minus notarum*, "Fontes historiae religionum ex auctoribus graecis et latinis collectos", edidit Carolus Clemen, fasciculus VI, Bonnæ 1936.

¹⁶ Prim.: J. Balys, *Perkūnas lietuvų liaudies tikėjimuose*, in: *Tautosakos darbai*, 3, Kaunas 1937, 149-238; J. Balys, *Griaustinis ir vėlnias Baltoskandijos kraštų tautosakoje*, in: *Tautosakos darbai*, 4, Kaunas 1939; J. Balys, *Dvasios ir žmonės. Lietuvių liaudies sakmės*, Bloomington 1951; J. Balys, *Lietuvių liaudies pasaulėjauta: Tikėjimų ir papročių šviestoje*, Chicago 1966 in dr.

¹⁷ H. Biezais, *Die Religionsquellen der baltischen Völker und die Ergebnisse der bisherigen Forschungen*, "Arv", 9, Uppsala 1953, p. 65-128; H. Biezais, *Die Hauptgöttinnen der alten Letten*, Uppsala 1955; H. Biezais, *Der steinerne Himmel*, "Annales Academiae Regiae Scientiarum Upsalienis", Uppsala 1960; H. Biezais, *Die Gottesgestalt der lettischen Volksreligion*, "Acta Universitatis Uppsaliensis. Historia Religionum", 1, 1961; H. Biezais, *Die himmlische Götterfamilie der alten Letten*, "Acta Universitatis Uppsaliensis. Historia Religionum", 5, 1972; H. Biezais, *Beiträge zur lettischen Kultur- und Sprachgeschichte*, "Acta Academiae Aboensis, Ser. A. Humaniora", 47/2, 1973; H. Biezais, *Baltische Religion*, in: Å.V. Ström, H. Biezais, *Germanische und baltische Religion*, Stuttgart 1975; H. Biezais, *Lichtgott der alten Letten*, Stockholm 1976 in dr.

¹⁸ N. Vēlius, *Mitnēs lietuvų sakmių būtybės*, Vilnius 1977; N. Vēlius, *Senovės baltų pasaulėžiūra*, Vilnius 1983; N. Vēlius, *Chioniškasis lietuvų mitologijos pasaulis*, Vilnius 1987; N. Vēlius, *Lietuvių mitologijos rekonstrukcija*, "Tautosakos darbai", II (IX), Vilnius 1993, p. 54-70; N. Vēlius (ured.), *Lietuvių mitologija*, 1. tomas, Vilnius 1995 idr.

¹⁹ Gl. že navedeno delo: N. Vēlius (ured.), *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, I. Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus pabaigos, Vilnius 1996.

sorym Liunom aliarumque uicinarum gentium (l. 1563), delo Hennebergerja *Kurtze und wahrhafftige Beschreibung des Landes zu Preussen* (l. 1584), zgodovino Schütza *Historia Rerum Prussicarum* (l. 1592), kroniko Bretka / Bretkūnasa, razpravo Hartknocha *Altes und Neues Preussen* (1684), kroniko Simona Grunaua *Cronika und beschreibung allerlünstlichenn, nützlichsten und waren historien des namenkundigenn landes zu Prewssen...* (od l. 1517 naprej), knjigo Guagninija *Sarmatiae Europaeae Descriptio* (1578), delo Jana Łasickega *De Diis Samagitarum*, izdano l. 1615, vendar napisano konec XVI. stoletja. V teh poročilih, ki pogosto ponavljajo iste že znane podatke, srečamo sezname pruskih poganskih božanstev. Na podlagi teh seznamov je mogoče rekonstruirati starodavni prusko-baltski poganski panteon. Med njegove bogove spadajo²⁰: 1. *Okopirms*, vrhovno nebeško božanstvo; 2. *Svaixtix*, bog luči; 3. *Autrimps*, morski bog; 4. *Pergrubrius*, bog pomladi ali rastlin in narave; 5. *Potrimps*, bog vode in rek; 6. *Bardoits / Gardoits*, bog mornarjev; 7. *Aušauts*, bog-zdravnik; 8. *Pilvits*, bog bogastev in zakladov; 9. *Perkuns*, bog-gromovnik; 10. *Pekols*, bog dolnjega sveta (prim. sloven. *pekěl*); 11. *Puškaits*, bog gozdov; 12. *Pokols*, bog vetrov in zraka; 13. *Barstuki* in 14. *Markopole*, neka vrsta škratov. Še prej, l. 1249, drugi vir navaja ime *Curcho* oz. *Curche*, ki naj bi bilo božanstvo žetve, dobre letine in plodnosti sploh.

Imamo tudi nekaj virov, ki omenjajo starolitovska božanstva. Eden takih virov je ruski *Volinski letopis*, ki l. 1252 poroča o litovskem knezu Mindovgu (Mindaugasu), ki je le licemerno sprejel krščansko vero, še naprej pa je častil svoje bogove in sicer: «pervomu Nūnadējevi, i Teljaveli i Diverikūzu, zaejačemu bogu i Mēidēinu... i bogomī svoimī žrjaše, i mertvyhū telesa sožigaše, i poganīstvo svoe javē tvorjaše». Poznejše interpretacije predlagajo izpeljavo teonima *Diverikz* iz litovskega *Dievo rykštē* 'božji bič' in na podlagi tega ga istovetijo z gromovnikom Perkūnasom (božji bič kot strela ali blisk). *Teljavel'* naj bi bil bog-kovač (iz litovskega *Kalvis, kalvelis*), *Nenadeja* bi lahko primerjali s pruskim vrhovnim bogom *Okopirmsom*.

Veliko število imen različnih žemajtskih (zahodnolitovskih) božanstev navaja v svojem traktatu Jan Łasiccki. Toda pri tem ni jasno, ali so vsi ti teonimi avtentični. Mogoče je, da si je avtor nekaj izmislil ali pa napačno razumel. Pozneje imamo v litovski folklori zelo razvito pripovedno tradicijo, ki poroča o dvoboju gromovnika Perkūnasa in htonskega božanstva Velniasa. Velnias v današnji litovščini pomeni tudi hudiča. K temu motivu se bomo še vrnili, ko bomo govorili o baltoslovanski mitologiji. Litovsko bajeslovno izročilo o Perkūnasu je še danes živo. V njem je Perkūnas bog oziroma duh groma, strele in bliska, ali pa personifikacija teh naravnih pojavov²¹. Nevihta je po litovsko *perkūnija*.

Letonske daine opisujejo različne mitske podobe, ki so v gornjem svetu. Eno najaktivnejših božanstev je *Perkons*, ki ga pogosto imenujejo 'Božji kovač', prim. s *Teljaveljem / Kalvelisom*. Na drugi strani obstaja tudi *Dievs*, absolutno vrhovno božanstvo, neke vrste *deus otiosus* drugih indoevropskih tradicij, ki ga v rekonstruirani shemi baltske mitologije lahko istovetimo s pruskim *Okopirmsom*. Besedi *Dievas* v litovščini in *Dievs* v letonščini pomenita "bog", isto osnovo imamo v staroslovanskem *divŭ*. Drugi podobi letonskih dain sta žensko božanstvo *Saule* "sonce" in moško božanstvo *Mēness* "mesec", ki se udeležujeta nebeške svatbe²².

***

O slovanskem poganstvu vemo več kot o baltskem, čeprav tudi to ni dovolj. Tudi v tem primeru prvotnih virov ni veliko. Večji del teh virov je objavil leta 1931 nemški slavist Karl H.

²⁰ Baltske teonime navajam v pogojno rekonstruirani obliki, prim.: V.N. Toporov, *Zametki po baltijskoj mifologii*, v: *Balto-slavjanskij sbornik*, Moskva 1972, 289-314.

²¹ Gl. pred kratkim objavljeno knjigo o Perkūnasu: N. Laurinkienė, *Senovės lietuvių dievas Perkūnas*, Vilnius 1996.

²² Najbolj znana in kvalificirana izdaja letonskih dain je poleg številnih drugih zbirka K. Baronsa, gl.: K. Barons, *Latvju Dainas*, I, Jelgavā 1894; II-V, Pēterburgā 1903-1915.

Meyer²³. Seveda gre samo za fragmente, v katerih so navedena imena slovanskih božanstev oziroma so opisani neki poganski rituali.

Prvo znano poročilo o poganstvu Slovanov je nekaj stavkov Prokopija iz Cezareje iz leta 562 (*De bello Gothico*, III, 14), ki pravi, da verjamejo Slovani, «da je en bog, tvorec strele, vrhovni gospodar vseh stvari in njemu žrtvujejo živino in druge žrtve». To je tudi edini dokument, ki se očitno nanaša na prednike južnih Slovanov.

Poleg tega imamo podatke le za dve večji slovanski tradiciji: za vzhodnoslovansko in za tradicijo baltskih Slovanov oziroma Polabcev – to je plemen, ki so živela ob Baltiku, na obali Severnega morja in na otoku Rujnu (nem. Rügen). O teh dveh tradicijah vemo, da je v njih nastajal poganski panteon, da so bili maliki, svetišča, in zelo verjetno tudi razred žrecev-svečnikov. Toda nimamo skoraj nobenih pisanih virov o poganstvu južnih in zahodnih Slovanov, ker je pri njih pokristjanjenje bilo izvedeno že prej.

Za predkrščansko religijo vzhodnih Slovanov, t. j. Kijevske Rusije, je najpomembnejši dokument Nestorjeva kronika (*Povest' vremennyh let*), napisana konec XI. stoletja in na začetku XII. stoletja. V tem letopisu je poročilo, da je leta 980 knez Vladimir poskusil osnovati uradni poganski panteon. Na hribu pred svojo palačo v Kijevu je postavil kipe bogov: lesenega boga groma in bliska *Peruna* s srebrno glavo in z zlatimi brki, nato *Horsa*, *Dažboga*, *Striboga*, *Semargla* in edino žensko božanstvo *Mokoš*. Ni izključeno, da je ta panteon bil umeten in eklektičen tudi zaradi političnih razlogov. Nekateri znanstveniki mislijo, da sta *Hors* in *Semargl* božanstvi iranskega izvora, drugi bogovi pa so slovanski. V drugih poročilih iste kronike je rečeno, da je pod hribom bival *Volos* oziroma *Veles*, bog živine. Toda že leta 988 se je Vladimir odločil, da bo sprejel krščanstvo, zato je uničil vse malike, tako da jih je sežgal ali razsekal na kose ter vrgel v Dnjeper. Vsekakor pa po sprejemu krščanstva vera v poganska božanstva še ni bila takoj uničena. Še precej časa je trajalo tako imenovano dvoverstvo. Skupaj s krščanskim Bogom so ljudje častili bivša poganska božanstva, ki so postala demoni. Posamezni krščanski svetniki so prevzeli vloge poganskih bogov. Na primer sv. Ilija in sv. Jurij sta dobila lastnosti *Peruna*, sv. Frol pa je postal zaščitnik živine in tako dobil vlogo *Velesa*²⁴.

O religiji baltskih Slovanov nam poročajo kronisti Thietmar iz Merseburga (umrl je leta 1018), Adam iz Bremna (konec XI. stoletja), trije biografi škofa Otta (Otona) iz Bamberga - Menih iz Prieflinga, Ebbo in Herbord (XII. stoletje). Eden važnejših virov je tudi *Cronica Slavorum* Helmolda (napisana l. 1164-1168). Veliko zanimivega gradiva vsebuje *Gesta Danorum* Saksa Gramatika (napisana konec 12. stoletja, tiskana pa prvič šele l. 1514). Na podlagi podatkov kronistov lahko poskusimo rekonstruirati imena in vloge glavnih božanstev baltskih Slovanov. To so: 1. *Sventovit*, ki je verjetno bil prvo in glavno božanstvo v Arkoni (na otoku Rujnu), imel je štiri glave in belega kónja; 2. *Triglav* s tremi glavami na črnem konju, 3. *Svarožič*, 4. *Jarovit*, 5. *Rujevit*, 6. *Porevit*, 7. *Porenut*, 8. *Černeboh*, 9. *Prove*, 10. *Pripegala*, 11. *Podaga* in 12. *Živa*, edino žensko božanstvo baltskih Slovanov. O vlogah teh bogov vemo zelo malo. Pogosto se ve samo za ime božanstva. Razen tega kronisti zelo pogosto niso znali slovanskih jezikov, zato je lahko njihova informacija tudi napačna, ker niso dobro razumeli tega, kar so jim poročali tákrajšnji slovanski prebivalci. Kronisti so gledali na poganstvo slovanskih plemen zelo negativno in zaničevalno, zato je jasno, da so bila njihova poročila tendenciozna.

Istočasno je treba odgovoriti še na eno vprašanje. Zakaj se teonimi baltskih Slovanov ne ujemajo s teonimi vzhodnih Slovanov? Seveda lahko vidimo nekatere podobnosti kot na primer: *Perun* - *Prove* oz. *Perun* - *Porevithus* ali *Porenuthius*. Toda večji del imen se ne ujema. Kako

²³ C.H. Meyer, *Fontes historiae religionis slavicae*. "Fontes historiae religionum ex auctoribus graecis et latinis collectos", edidit Carolus Clemen, fasciculus IV, Berolini 1931.

²⁴ O poznejših "krščanskih" hipostazah vzhodnoslovanskih poganskih božanstev, gl. predvsem B. Uspenskij, *Filologičeskie razyskanija v oblasti slavjanskih drevnostej*, Moskva 1982.

bi bilo mogoče razložiti ta paradoks? Predvsem moramo upoštevati, da je polabska tradicija kronološko poznejša kot vzhodnoslovanska (XI.-XII. st. v primerjavi z X.). Razen tega je bila vzhodnoslovanska tradicija bolj centralizirana (dokaz za to trditev je ustanovitev uradnega državnega panteona), medtem ko je bilo polabsko poganstvo bolj lokalno. Ni izključeno, da je vsako pleme imelo svojega vrhovnega boga ali pa so vsa plemena imela istega vrhovnega boga, ki je imel različna imena za vsako posamezno lokalno tradicijo. Lahko domnevamo, da so polabski teonimi samo apelativi oziroma epitetna (deskriptivna) imena. Lahko rečemo, da so tabuizirana imena, ki samo opisujejo božanstva, ne nudijo pa njihovih pravih imen, npr.: *Triglav* - bog s tremi glavami, *Černeboh* - črni bog, tudi *Sventovit*, ki je verjetno vezan s staroslovansko osnovo sv *t "svet, sakralen", pozneje pa indirektno tudi verjetno z osnovo svet "svetel"²⁵. To je sveto (svetlo?) božanstvo, ki je lahko tudi vrhovno božanstvo. Če upoštevamo, da je vzhodnoslovanski *Perun* tudi vrhovno božanstvo in da je on nebesni ("svetli") bog strele in bliska, lahko domnevamo, da je *Sventovit* polabska inačica prvotnega praslovanskega gromovnika. Isto velja za rekonstruiranega Beloboga (bela barva je v nasprotju s črno nedvomno pozitivna nebesna karakteristika). Sam Belobog ni registriran v tako imenovanih prvotnih virih, vendar imamo veliko poznejših folklornih dokazov, da je obstajal. Torej bi lahko postavili hipotezo, da polabski nebesno-htonski par *Belobog* oz. *Svantevit* / *Černobog* ustreza analoگیčnemu vzhodnoslovanskemu paru *Perun* / *Veles*²⁶.

Zaradi takšnega položaja s prvotnimi viri slovanske mitologije je treba iskati neka druga pričevanja, ki bi nam pomagala razumeti sistem verovanj starih Slovanov. Gre predvsem za folklorne vire raznih slovanskih lokalnih tradicij, s katerimi lahko poskusimo rekonstruirati predhodno stanje slovanske mitologije. Seveda so folklorna pričevanja poznejša in sekundarna, toda nadaljujejo izvirno ljudsko tradicijo, in že zaradi tega jih moramo upoštevati.

Uporaba folklornih virov za slovanske mitološke študije je razmeroma nov pojav. To je reakcija na tako imenovani "znanstveni skepticizem", ki je bil zelo razširjen med filologi v prvi polovici našega stoletja. Izhodišče zastopnikov "znanstvenega skepticizma" je bilo, da "... Imamo zelo malo virov slovanske mitologije, razen tega so skoraj vsi viri nezanesljivi. V takšnem položaju ne vemo nič o slovanski mitologiji in je zelo verjetno, da ne bomo nikoli izvedeli kaj novega in bolj zanesljivega." To mnenje se je razširilo na podlagi že omenjenega stališča poljskega slavista Aleksandra Brücknerja. Razen tega je bilo precej dobro znano, da so podatki poznejših kronistov (npr. Jana Długosza in dr.) precej nezanesljivi. Po eni strani zelo pogosto reproducirajo že znano sekundarno informacijo, po drugi pa je mogoče, da predstavljajo včasih tudi fantastične izmišljotine. Brücknerju sledi vrsta drugih mitologov, zastopnikov "znanstvenega skepticizma" (Franz, Unbegaun, Stender Petersen in dr.²⁷), ki trdijo, da mora biti vsako tveganje pri slovanskih mitoloških študijah izključeno. Torej je bolje ne domnevati, ne hipotezirati in ne rekonstruirati, ampak delati le z zanesljivim preverjenim gradivom.

Takšno previdno mnenje morda ni popolnoma napačno, toda znanstveni napredek bo v tem primeru zaustavljen. To je opazil Roman Jakobson, ki je začel napad na "znanstveni skepticizem". Pri mitoloških študijah je predlagal uporabo ne le podatkov kronistov, ampak tudi lingvističnega, arheološkega, folklornega in drugega gradiva, predvsem pa razvijanje primerjalne mitologije. K temu moramo dodati, da bi bilo treba ponovno pregledati in analizirati stare kronike in druge prvotne spomenike. Njihova analiza mora biti objektivna *sine ira et studio*.

²⁵ Prim.: R. Nahtigal, *Svętvitęts*, "Slavistična revija", IX, 1-4, 1956, 1-9.

²⁶ Prim.: N. Mikhailov, *Appunti su Belobog e Černobog*, "Ricerche slavistiche", XLI, 1994, 41-51; N. Mihajlov, *Esše raz o Beloboge i Černoboge*, "Slavjanovedenie", 3, 1995, 89-96.

²⁷ Prim.: L. Franz, *Falsche Slavengötter*, Leipzig 1941; B. Unbegaun, *La religion des anciens slaves*, in: *Introduction à l'histoire des religions*, 2, III, Paris 1948, 389-445; A. Stender-Petersen, *Russian Paganism*, "Russian Studies", "Acta Jutlandica", XXVIII/2, 1956, 44-53.

Treba je upoštevati dejstvo, da je malo verjetno, da so kronisti hoteli namenoma dati napačno informacijo. Večji del je bil res premalo kompetenten in preveč tendenciozen in ni znal slovanskih jezikov, toda imel je spoštovanja vredne namene opisati stanje slovanske religije in konkretne zgodovinske dogodke.

Jakobson je napravil prve korake v rekonstrukciji slovanske mitologije²⁸. Njegovo delo sta na svoj način nadaljevala ruska znanstvenika V. Ivanov in V. Toporov. Predložila sta metodo skupne rekonstrukcije na osnovi prvotnih virov in vseh drugotnih podatkov (lingvistika, topnimika, arheologija in predvsem folkloristika). Po nekaj člankih in po knjigi o slovanski mitologiji²⁹ sta Ivanov in Toporov objavila (l. 1974) knjigo *Issledovanija v oblasti slavjanskih drevnostej*, v kateri je predstavljena njuna rekonstrukcija slovanske mitologije oziroma mitopoetične mentalitete³⁰. Ruska mitologa sta uporabljala gradivo ne le slovanskih, ampak tudi baltskih mitoloških tradicij. Na tak način je bil rekonstruiran tako imenovani glavni mit slovanske mitologije, ki velja tudi za baltsko tradicijo, in na podlagi katerega lahko govorimo o nekaterih skupnih baltoslovanskih mitoloških strukturah oziroma shemah. Kakšna naj bi bila vsebina tega hipotetičnega rekonstruiranega mita?

Vrnimo se k znanemu dejstvu, da se bog groma (gromovnik) v baltski tradiciji imenuje *Perkūnas* (lit.), *Perkons* (let.), *Parkuns / Perkuns* (v pruskih panteonih). Božanstvo spodnjega sveta je *Velnias* (lit.) oziroma *Velns* (let.). Jasno je, da gre na jezikoslovni ravni za isto osnovo in da ustrežata na mitološki ravni baltskima Perkūnasu in Velniasu vzhodnoslovanska *Perun* in *Veles / Volos*. O slovanskih Perunu in Velesu vemo malo; le to, da je bil gromovnik Perun glavni bog Vladimirjevega panteona, Veles / Volos pa bog živine. Toda v baltski folklori (v litovskih povedkah in v letonskih dainah) je ohranjena zgodba o Perkūnasu, ki se bojuje z Velniasom in ga preganja. Perkūnas meče strele, Velnias pa se hoče skriti pod hrast ali pod kamen. Ko ga Perkūnas udarja s streljo, dežuje. Ivanov in Toporov sta predvsem na podlagi podobnega beloruskega folklornega gradiva domnevala, da velja isti motiv tudi za slovansko tradicijo in predstavlja tako imenovani glavni mit, to je bitko nebesnega gromovnika proti htoskemu božanstvu spodnjega sveta. Ta mit ni znan v prvotnih virih, a je lahko rekonstruiran na podlagi sekundarnih folklornih in lingvističnih podatkov različnih tradicij. Istočasno so bile odkrite oziroma rekonstruirane druge podrobnosti, ki se nanašajo na podobo slovanskega Peruna in pričajo, da je on gromovnik indoevropskega izvora. Tako se na primer četrtek pri Kašubih imenuje *Peraudnedan* "Perunov dan", prim. z *Donnerstag, giovedi* itd. Perun se nahaja na hribu, povezan je s hrastom. Ruska znanstvenika sta poskušila rekonstruirati tudi druge mitološke motive, kot na primer mit o nebesni svatbi, za katero domnevata, da je lahko edino žensko božanstvo Vladimirjevega panteona *Mokoš* žena Peruna, ki jo želi ugrabiti Veles / Volos. Zelo verjetno je, da je ugrabitev hipotetične žene Peruna eden od razlogov za dvoboj Peruna in Velesa³¹.

Želim poudariti, da so zastopniki rekonstruktivne smeri vedno uporabljali folklorno gradivo. Tukaj ne gre za abstraktne matematične formule in sheme, ampak za določene zakone, ki se naslanjajo na konkretne podatke in na konkretna bajeslovna besedila. Bolj umerjeno smer v slovanski mitologiji je zastopal rajni akademik Nikita Tolstoj, ki je pred svojo smrtjo lani izdal prvi zvezek etnolingvističnega slovarja *Slavjanskie drevnosti*³². Tolstoj in njegovi sodelavci so s

²⁸ Gl. predvsem razpravo: R. Jakobson, *Slavic gods and demons*, in: R. Jakobson, *Selected writings*, VII, Berlin-New York-Amsterdam 1985, pp. 3-48.

²⁹ V.V. Ivanov, V.N. Toporov, *Slavjanskie jazykovye modelirujuščie semiotičeskie sistemy*, Moskva 1965.

³⁰ V.V. Ivanov, V.N. Toporov, *Issledovanija v oblasti slavjanskih drevnostej. Leksičeskie i frazeoloģičeskie voprosy rekonstrukcii tekstov*, Moskva 1974.

³¹ Prim.: V.V. Ivanov, V.N. Toporov, *K rekonstrukcii Mokoši kak ženskogo personaža v slavjanskoj versii osnovnogo mifa*, v: *Balto-slavjanskie issledovanija 1982*, Moskva 1983, 175-197.

³² N.I. Tolstoj (ured.), *Slavjanskie drevnosti. Etnolingvističeskij slovar'*, I. A-G, Moskva 1995.

previdnostjo gledali na rekonstrukcijo nečesa, kar ni registrirano, toda niso zanikali, da je tudi takšna metoda mogoča. Vsekakor najvažnejše za Tolstojevo šolo je bilo zbiranje in sistematiziranje narodopisnega gradiva³³. Lingvistično smer v slovanski mitologiji zastopata Poljak Leszek Moszyński³⁴ ter ruski etimolog Oleg Trubačov³⁵. Obstaja pa tudi zgodovinska smer, za katero je mnogo in plodno delal poljski znanstvenik H. Łowmiański³⁶. Tudi ruski zgodovinar B. Ribakov je napisal dve obsežni deli o slovanskem in staroruskem poganstvu³⁷. Žal, filološke in jezikoslovne ugotovitve Ribakova niso zadovoljive.

***

Če se želimo še enkrat vrniti k problemu hipotetične sheme baltoslovanske mitologije, moramo reči, da imamo za to precej utemeljenih razlogov. Četudi zaradi skeptičnega odnosa do "rekonstrukcije" nočemo sprejeti "glavnega mita", ki, kakor se zdi, velja za slovansko in za baltsko tradicijo, vsekakor moramo upoštevati konkretne podatke, ki se ujema v obeh mitologijah. Gre predvsem za istega boga-gromovnika, ne le z istimi vlogami (to lahko srečamo v vseh indoevropskih tradicijah), ampak tudi z istim imenom. Isto velja za htosko božanstvo obeh tradicij, slovanskega *Velesa/Volosa* in baltskega *Velniasa/Velnsa*. To nam skupaj z drugimi zgodovinskimi, geografskimi in poznejšimi folklornimi podatki dovoljuje izraziti vsaj domnevo, da imajo vse te analogije skupen vir, ki bi lahko bil prav ta enotna mitološka mentaliteta "baltoslovanske skupnosti". Če sprejmemo to domnevo kot upravičeno, nas mora zanimati predvsem kronološko vprašanje. Kdaj je lahko obstajala ta hipotetična baltoslovanska mitološka mentaliteta (oziroma baltoslovanska mitologija)? V tem primeru moramo za analizo izbrati obratno kronološko smer. Prokopij govori o Slovanih in njihovi religiji v šestem stoletju po Kr., v petem stoletju po Kr. imamo že precej zgodovinskih podatkov o Slovanih. Jasno je, da baltoslovanska jezikovna skupnost v tem obdobju ni več obstajala, čeprav Toporov trdi, da so posamezni njeni relikti ostali celo do VII. stoletja po Kr.³⁸ Po drugi strani pa imamo na voljo prve domnevno baltske etnonime že v V. stoletju pred Kr.: *Neuroi* v Herodotovi *Zgodovini*, potem pa še *Aestiorum gentes* pri Tacitu v I. stoletju po Kr., in navsezadnje *Galindoi* in *Sudinoi* v II. stoletju po Kr. Veliko razprav in diskusij je bilo glede vprašanja etnične identifikacije Nevrov, ki še vedno ni rešeno: kdo so, Slovani ali Balti. Lahko domnevamo tudi, da so Nevri eden izmed narodov prvotne baltoslovanske skupnosti. V tem primeru bi morala biti njihova religija (o kateri imamo nekaj zelo zanimivih, četudi malo verjetnih podatkov, prim. Herod., *Hist.*, IV, 105) ena konkretnih realizacij pogojne sheme baltoslovanske mitologije. Do V. stoletja pred Kr. nimamo nobenih poročil in podatkov o Slovanih in Baltih. Tako še ni popolnoma jasno, kako so se razvijali etnogenetski procesi. Zaradi tega bi bilo smiselno posvetiti več pozornosti analizi obdobja od V. st. pred Kr. do V. st. po Kr., za katero je mogoče najti vsaj arheološko gradivo ter ga označiti kot fazo morebitnega obstajanja baltoslovanske mitologije.

***

Prehajam k problemu obstoja in morebitne rekonstrukcije slovenske mitologije (ali poganstva pri Slovencih) v okviru slovanske mitologije. Predvsem je treba znova odgovoriti na vrsto

³³ N.I. Tolstoj, *Problemy rekonstrukcii drevneslavjanskoi duhovnoj kul'tury*, v: N.I. Tolstoj, *Jazyk i narodnaja kul'tura. Očerki po slavjanskoi mifologii i etnolingvistike*, Moskva 1995, 41-60.

³⁴ Gl. predvsem: L. Moszyński, *Die vorchristliche Religion der Slaven im Lichte der slavischen Sprachwissenschaft*, Köln - Wien 1992.

³⁵ Prim. zgoraj navedena dela O.N. Trubačova.

³⁶ Gl. predvsem knjigo: H. Łowmiański, *Religia Słowian i jej upadek (w. VI-XII)*, Warszawa 1986.

³⁷ B.A. Rybakov, *Jazyčestvo drevnih slavjan*, Moskva 1981; B.A. Rybakov, *Jazyčestvo Drevnej Rusi*, Moskva 1987.

³⁸ V. Toporov, *K rekonstrukcii drevnejšego sostojanija praslavjanskogo*, cit. 1988, 275-276.

terminoloških in zgodovinsko-kronoloških vprašanj. Glede na terminologijo štejemo slovensko mitologijo za lokalno tradicijo, ki je nastala kot lokalno nadaljevanje skupne praslovenske mitološke oziroma religiozne tradicije in trajala vsaj do pokristjanjevanja Slovencev (VIII. stoletje), dejansko pa še dlje. Zgodovinsko-kronološki vprašanji pa sta: ali so Slovenci do sprejetja krščanske vere imeli svoj poganski kult in kakšne so časovne meje tega poganskega obdobja? Nedvomno so predniki današnjih Slovencev imeli svoja verovanja še v predkrščanski dobi. Na to opozarja že leta 1903 F. Kos v prvi knjigi svojega *Gradiva za zgodovino Slovencev v srednjem veku*. Kos citira sporočilo (*Vita S. Virgiliti*) iz leta 765, v katerem beremo, da «so se začeli Slovenci med seboj vojskovati»³⁹ in domneva, da gre za verski boj med poganskimi in krščanskimi Slovenci. Tudi iz l. 767 najdemo sporočilo, da se je «nekoliko časa po prvi domači vojski del Slovencev vzdignil zoper svoje sobrate»⁴⁰. Tudi za to drugo vojno velja domneva, da gre za spopad med poganskimi in krščanskimi Slovenci. Vsekakor je jasno, da so Slovenci pred sprejetjem krščanstva morali imeti neko religijo. Torej bi bilo zelo važno rekonstruirati njeno obliko. Oglejmo si zgodovinske vire, ki se nanašajo na staroslovensko poganstvo, tudi folklorne, na podlagi katerih lahko poskusimo ustvariti rekonstrukcijo nekaterih verovanj.

Ker je pokristjanjevanje Slovencev potekalo precej zgodaj, verjetno v VIII. stoletju, ne vemo skoraj nič o poganskem kultu pri Slovencih. Toda imamo več informacij glede ostankov starih verovanj. Najdemo jih v slovenskem bajeslovju in nam nudijo visoko razvit sistem mitoloških postav in motivov. Na podlagi folklornega gradiva je mogoče sklepati, kakšen je bil starejši sloj slovenskega poganstva.

Potrebno je še povedati, da v strokovni literaturi o slovanski mitologiji pogosto srečamo vrsto klišejev. Eden izmed njih je malodane obvezen stavek o skoraj absolutni odsotnosti podatkov o južnoslovenskem poganstvu. Tako lahko ugotovimo, da je zelo malo letopisnih sporočil o starodavnih verovanjih južnih Slovanov, čeprav imamo Prokopijevo informacijo o slovanskem gromovniku, ki je eno prvih ali celo prvo sporočilo o slovanski religiji. Toda zdaj imamo veliko različnega gradiva, ki več kot zadostuje za dokaz o sledovih poganstva pri več južnoslovenskih narodih. Kot primer lahko navedem mnoge arheološke podatke, med katerimi je eno najvažnejših odkritij domnevno slovansko svetišče na Ptujskem gradu⁴¹, številne toponime, oronime in hidronime z mitološkim pomenom, ki pogosto ponavljajo poganske teonime (o tem je veliko pisal M. Filipović⁴²), in celo vse doslej ohranjene rituale (prim. makedonska odkritja N. Čausidisa⁴³). Jasno je, da so Slovenci pred pokristjanjenjem imeli svoje poganske kulte, tudi po pokristjanjenju pa je verjetno trajala dolga doba dvoeverstva ali nekaj podobnega.

Slovenski znanstveniki, zgodovinarji in pisatelji so začeli precej zgodaj opisovati slovanske in slovenske starine. Že l. 1689 je Janez Vajkard Valvasor v svoji znameniti *Slavi vojvodine Kranjske* (v nemščini) pisal o poganskih bogovih starih Kranjcev in o vpeljavi krščanske vere na Kranjskem (v VIII. stol.). V opisu starih božanstev se Valvasor opira na dela Prokopija in Helmolda, domneva pa, da so te bogove poznali tudi kranjski Slovani. Ni znano, ali je to res, toda že sam poskus opisati stare poganske kulte pri Slovencih je zelo pomemben.

³⁹ M. Kos, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku*, I, Ljubljana 1903, 272.

⁴⁰ *Ibidem*, 273.

⁴¹ J. Korošec, *Slovansko svetišče na Ptujskem gradu*, Ljubljana 1948.

⁴² Gl. predvsem: M. Filipović, *Tragovi Perunova kulta kod južnih Slovena*, "Glasnik Zemaljskog Muzeja u Sarajevu", 9, 1954, 63-80 in dr.; prim. tudi: V.N. Toporov, *Ešče raz o drevnih zapadnobalkansko-baltijskih jazykovih svjazjah v areal'nom aspekte*, v: *Slavjanskoe i balkanskoe jazykoznanie. Jazyk v čtnokul'turnom aspekte*, Moskva 1984, 10-25.

⁴³ N. Čausidis, *Mitskrite sliki na južnite Sloveni*, Skopje 1994; prim. tudi: A. Pleterski, *Strukture tridelne ideologije v prostoru pri Slovanih*, "Zgodovinski časopis", 50, 2 (103), 1996, 163-185.

Za Valvasorjem je oris kranjske mitologije napravil (tudi v nemščini) A.T. Linhart. V svojem delu *Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije*, 2, 1791 je poskusil sestaviti slovenski poganski panteon. To je bil seveda tudi eklektičen poskus, ker je en del Linhartovega panteona vzet iz zgodnjih virov (od Helmolda do Karla Antona, XVIII. stol.), drugi pa je naveden na podlagi lastnih avtorjevih opazk ali se vsaj nanaša na izvirno kranjsko bajeslovno in etnološko gradivo.

V devetem poglavju drugega zvezka svojega dela govori Linhart o dveh dobrih bogovih *Svantevidu* oziroma *Svetividu*, *Bęlibogu* oziroma *Belincu* (*Belinez*, odkoder po mnenju Linharta izvira tudi germanizirana oblika *Flinz*) in o zlem božanstvu *Čartu* oziroma *Černibogu* (*Zhart*, *Zhernibog*), kar naj po Linhartu ilustrira slovanski poganski dualizem. ("Glavni mit"!) Po teh glavnih božanstvih navaja Linhart še dve skupini bogov. V prvi se pojavljajo tako imenovani slovansko-kranjski bogovi z lastnostmi dobrega boga, v drugi pa slovansko-kranjski bogovi z lastnostmi zlega boga. Med prve spadajo: 1.) *Triglav* (ki ga Linhart povezuje z goro Triglav na Kranjskem); 2.) *Radegast*, bog veselja; 3.) *Živa* (*Shiva*), boginja življenja; 4.) *Koleđa*, bog praznikov; 5.) *Božič* (*Boxich*, *Boshak*, *Boshizh*), "mali bog", bog gostoljubja; 6.) *Pohada*, *Pahod*, bog vremena ali nevihte; 7.) *Provo*, bog pravičnosti; 8.) *Kurenent*, *Kurent*, slovanski Priap; 9.) *Krodo*, *Grodo*, *Gruden* slovanski Saturn, bog časa.

V skupini bogov z lastnostmi zlega pa naj bi bili: 1.) *Vrag*; 2.) *Zlodej* (*Slode*); 3.) *Hudič* (*Hudizh*); 4.) *Škrat* (*Shkrat*); 5.) *Mora*. Kakor lahko vidimo so v prvi skupini nekateri Helmoldovi bogovi, pa tudi nekatera južnoslovanska (*Božič*, *Gruden*) in prav slovenska božanstva (*Kurent*). Cela druga skupina je sestavljena iz poznejših slovenskih mitoloških bitij. Seveda bi bilo zelo naivno misliti, da je takšen panteon res obstajal. Toda Linhartovo poročilo vsebuje neke aluzije na relikte starih verovanj na eni strani in na tedanje stanje slovenske demonologije na drugi strani. Kolikor vem, Linhartov panteon ni bil še podrobno analiziran. Pregled Linhartovih virov je bil že predstavljen v članku V. Novaka v časopisu *Traditiones* leta 1973⁴⁴. Zelo zanimivo bi bilo določiti, kaj se v Linhartovem poskusu naslanja na njegove lastne opazke. Ni izključeno, da so v Linhartovem času bili ohranjeni neki relikti poganskih verovanj (vsaj bivši teonimi ali kaj podobnega). Mislim, da Linhartovo mitološko-bajeslovno gradivo še čaka na svojo podrobno analizo⁴⁵.

V 19. stoletju so imeli Slovenci veliko zvestih zbiralcev slovstvene folklorne in zanjo so zaslužni J. Trdina, D. Trstenjak, J. Navratil in dr., ki so tiskali zbrano gradivo v različnih slovenskih časopisih ("Slovenski Glasnik", "Novice", "Kres", "Letopis Matice Slovenske" in dr.). Čeprav so jih poznejši znanstveniki pogosto obtoževali pretirane fantazije ali celo mitomanije (I. Grafenauer je pisal o D. Trstenjaku: «nekritičen in glede besedil nezanesljiv mitologoman»), vse najbolj znane in v strokovnih člankih večkrat navedene zbirke slovenskega bajeslovja in folklorne (J. Pajek, J. Kelemina) upoštevajo podatke teh zbiralcev. Lahko verjamemo, da je Trstenjak rad dodajal nekatere svoje interpretacije, toda ni mogoče, da si je popolnoma izmislil vsa svoja številna poročila. Res je, da moramo še enkrat pregledati vse, kar je bilo napisano in odločno izločiti vse izmišljene, nezanesljive ali napačno navedene podatke. Lahko rečem, da so Trstenjakova *Raziskavanja na polji staroslovanske mythologie* res fantastična⁴⁶, toda mislim, da je v Trstenjakovem konkretnem zbranem folklornem gradivu veliko zanimivih in verodostojnih stvari.

⁴⁴ V. Novak, *Anton Tomaž Linhart o kulturi starih Slovencev*, "Traditiones", 2, 1973, 35-62.

⁴⁵ Seveda ne gre samo za Linharta. Vesel sem prijazne opombe dr. Marije Stanonik, ki me je opozorila na mitološko gradivo tudi pri Pohlínu, Vodniku idr. Očitno je, da morajo arhivski materiali iz različnih zapuščin, ki se nanašajo na mitološko tematiko, biti analizirani in tudi objavljeni.

⁴⁶ D. Trstenjak, *Raziskavanja na polji staroslovanske mythologie*, "Letopis Matice Slovenske", 1869, 1-24; 1870, 1-25.

Drugo pomembno gradivo za proučevanje slovenske tradicije je bilo zbrano v štirih zvezkih *Slovenskih narodnih pesmi* Karla Štreklja (prvi snopič je izšel l. 1895, zadnji, 16. pa že po Štrekljevi smrti l. 1923), v knjigi J. Pajka *Črtice iz duševnega žitka štajerskih Slovencev* (l. 1884) in v drugih izdajah⁴⁷.

Na podlagi vseh teh podatkov je l. 1930 Jakob Kelemina izdal zbirko *Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva*⁴⁸, v kateri je poskusil dati sistemski pregled slovenskega bajeslovja (*Predgovor*). Zdaj se nekateri Keleminovi zaključki zdijo naivni, toda njegova zbirka je doslej eden najboljših virov za slovensko mitologijo. V njej srečamo celo neka mitološka bitja z imeni praslovanskih bogov (*Perun, Mokoška* in dr.). Ni zelo verjetno, da so bila le-ta ohranjena še iz dobe vseslovanskega poganstva, toda tudi ni odločilnih dokazov, da Slovenci niso poznali teh božanstev oziroma teh imen. Razen tega na podlagi Keleminovih besedil lahko domnevamo, da imajo nekateri mitološki liki za prototipe stara slovanska božanstva. V Keleminovi zbirki je zelo dobro predstavljena slovenska demonologija s številnimi poročili o raznih bajeslovnih bitjih (*Divji mož, Gorni mož, Škrat, Škopnik, Čatež, Kurent, Vile, Rojenice, Belin, Mora, Trutamora* in dr.).

Hkrati s Kelemino in za njim so zelo produktivno zbirali in sistematizirali etnološko in deloma mitološko gradivo F. Kotnik, V. Möderndorfer, N. Kuret, P. Zablatnik, M. Matičetov, idr. Istočasno se pojavlja nekaj znanstvenih člankov o slovanskem bajeslovju. Eden od prvih poskusov je prispevek J. Mala o slovenskih mitoloških starinah (1940), vendar je preveč kaotičen in nediferenciran, ker ne ločuje poznejše slovenske tradicije od praslovanske in se včasih opira na dvomljive vire⁴⁹. To Malovo delo je izzvalo kritiko F. Bezlaja, ki na žalost v svojem članku iz leta 1951 ni navedel konstruktivnega mnenja o predmetu, ki bi ga lahko imenovali "slovenska mitologija"⁵⁰. Nekaj let prej (1942-45) je izšla vrsta resnih znanstvenih študij I. Grafenauerja o konkretnih mitoloških temah⁵¹. Znana in pomembna so tudi etnografska dela N. Kureta, zlasti njegovo *Praznično leto Slovencev*, v katerem je veliko gradiva o šegah slovenskega ljudstva⁵². Toda večji del Kuretovih podatkov je vzet iz že objavljenih zbirk. Leta 1985 je M. Matičetov v "Traditiones" poskusil opisati aktualno stanje slovenske mitologije⁵³. Njegov pregled je precej kritičen. Matičetov misli, da so bila mnoga "slovenska mitološka" poročila izmišljena ali napačno zastavljena in da so mnoge mitološke postave (kot na primer *Kurent*) samo sad fantazije nekompetentnih zbiralcev, vendar se zdi, da ne zavrača možnosti obstajanja poganstva pri Slovencih, četudi ne uporablja izraza "mitologija" oziroma "predkrščanska religija".

V zadnjem obdobju je izšla v slovenščini še ena resna knjiga o slovanski in slovenski mitologiji⁵⁴. Njen avtor D. Ovsec poskuša opisati in posplošiti vse, kar vemo o slovanski religiji, pa

⁴⁷ Pregled zbiranja in raziskovanja ljudskega pripovedništva na Slovenskem z obširno bibliografijo gl. v: M. Kropelj, *Pravljica in stvarnost*, Ljubljana 1995, 16-19.

⁴⁸ J. Kelemina, *Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva*, Celje 1930.

⁴⁹ J. Mal, *Slovenske mitološke starine*, "Glasnik Muzejskega društva Slovenije", 21, 1940, 1-37.

⁵⁰ F. Bezljaj, *Nekaj besedi o slovenski mitologiji v zadnjih desetih letih*, "Slovenski etnograf", III-IV, 1951, 342-353; prim. v zvezi s tem člankom repliki J. Mala (J. Mal, *Pripombe k slovenskemu bajeslovju*, "Slovenski etnograf", V, 1952, 251-255) in I. Grafenauerja (v članku I. Grafenauer, *Ali je praslovanska beseda 'bog' iranska izposojenka*, "Slovenski etnograf", V, 1952, 237-250).

⁵¹ Prim. poleg zgoraj navedenega članka: I. Grafenauer, *Prakulturne bajke pri Slovencih*, "Etnolog", 14, 1942, 2-45; I. Grafenauer, *Bog-dartelj, praslovansko najvišje bitje, v slovenskih kosmoloških bajkah*, "Bogoslovni vestnik", 24, 1944, 57-97; I. Grafenauer, *Slovensko-kajkavske bajke o Rojenicah-Sojenicah*, "Etnolog", 17, 1944, 34-51; I. Grafenauer, *Narodno pesništvo*, v: *Narodopisje Slovencev*, II, Ljubljana 1945, 12-85.

⁵² N. Kuret, *Praznično leto Slovencev*, 1,2, Druga izdaja, Ljubljana 1989.

⁵³ M. Matičetov, *O bajnih bitjih Slovencev s pristikom o Kurentu*, "Traditiones", 14, 1985, 23-32, prim. isto v ruskem prevodu: M. Matičetov, *O mifičeskijh suščestvah u slovencev i special'no o Kurentu*, v: *Slavjanskij i balkanskij fol'klor*, Moskva 1989, 88-100.

⁵⁴ D.J. Ovsec, *Slovanska mitologija in verovanje*, Ljubljana 1991.

tudi o lokalnih demonoloških tradicijah (in med njimi tudi o slovenski). Rad poudarim, da osebno štejem izdajo knjige Ovsca za pomemben dogodek ne le za slovenske mitološke študije, ampak tudi za slovansko mitologijo sploh. Tukaj ne bi hotel razpravljati o teoriji lunarnosti (ki mi jo je težko sprejeti, toda ne zato, ker zagovarjam teorijo solarnosti, ampak zaradi tega, ker mislim, da solarnost in lunarnost nista bili tako pomembni za slovansko mitološko mentaliteto. Uradni poganski kult pri Slovanih [kakor tudi pri Baltih] je bil precej dobro razvit, in mislim, da je bil že na višji ravni in da se je opiral na druga načela v primerjavi s tistimi kultii, za katere je pomemben odnos do sonca in lune (čeprav je motiv nebeške svatbe živ tudi v zgoraj analiziranih mitoloških tradicijah). Mislim, da knjiga D. Ovsca dobro posplošuje skoraj vse znano gradivo⁵⁵.

Lahko rečemo, da je slovensko bajeslovje precej dobro predstavljeno. Morda bi bilo zdaj smiselno poskusiti rekonstruirati starejšo raven slovenske mitološke tradicije. Ali je mogoče najti vsaj kakšno sled staroslovanskih božanstev v slovenskem narodnem izročilu? Perun iz Keleminove zbirke je najbrž neavtentična postava. Z druge strani Mal v svojem prispevku o slovanski mitologiji navaja nekaj slovenskih stavkov, v katerih je prisotno ime Perun. Isto informacijo ponavlja tudi M. Matičetov v zgoraj navedenem članku o Kurentu: «Sledov višjega verstva na Slovenskem namreč ne poznamo; izjema je samo Perun, ki se nam je obdržal v ustnem izročilu od Porabja do Ptujске gore kot sinonim za grom in tresk: "Perün bije", "Parün je fčesna"». Če so ti podatki pravilni, je to res dragoceno gradivo za rekonstrukcijo in najboljši dokaz nepretrganosti ljudske tradicije: od uradnega poganstva k folklornemu izročilu. Če je mogoče nekako potrditi tudi avtentičnost Keleminove Mokoške, je tudi to še en argument v prid hipotezi o arhaičnosti slovenskega bajeslovja. Druge posredne fragmente stare mitološke tradicije vsebujejo na primer krajevna imena (prim. *Triglav*, o tem se je že mnogo pisalo, *Velenje*, *Trojane*, *Šentvid*, *Hrastnik* in dr.⁵⁶).

***

Z veseljem bom predložil poskus rekonstrukcije na podlagi slovenskega bajeslovnega gradiva, potem pa še nekatere baltsko-slovanske paralele.

Poskus rekonstrukcije se nanaša na Kresnika, zelo dobro znano podobo iz slovenskega bajeslovja⁵⁷. V zbirki J. Kelemine je nekaj poročil o Kresniku. Po Keleminovem mnenju gre za mitološki lik slovenske tradicije, ki se je polagoma razvil od nekega božanstva čez hipostazo božanstvenega junaka do legendarnega kneza vseh Slovencev⁵⁸. V nekaterih povedkah je Kresnik sin nebeškega vladarja, v drugih pa je nekakšno majhno lokalno mitično bitje, ki se bojuje zoper druga htonska bitja, kot na primer *štrige*, *zmaj*, *lintvor*, *tolovaj*, *pozoj*, *kače* ali *kačja kraljica*, *kačji kralj Babilon* in tako naprej. V svoji zadnji hipostazi je Kresnik v poznejših folklornih virih knez iz grada Vurberka, ki nadaljuje svojo bitko proti istim htonskim bitjem, kakor prvi mitični Kresnik. Kelemina navaja tudi hudega Kresnika ali Vidovino, ki je sovražnik dobrega - pozitivnega - Kresnika. Kelemina ocenjuje da so vsi ti bajeslovni liki različni Kresniki. Toda precej jasno je, da ne gre za različne Kresnike, ampak za različne faze razvoja istega mitološkega bitja - "protofigure", ki se je spreminjala skupaj z zgodovinskim razvojem vsega slovenskega

⁵⁵ Prim.: N. Mikhailov, Rec.: D.J. Ovsec, *Slovanska mitologija in verovanje*, Ljubljana 1991, "Ricerche slavistiche", XLII, 1995, 566-570.

⁵⁶ Za mitološke študije na podlagi krajevnih imen je zelo koristno gradivo zbrano in analizirano v: R. Dapit, *Aspetti di cultura resiana nei nomi di luogo*, I. *Area Solbica / Stolizza e Korito / Coritis*, Padova 1995 in v drugih podobnih seznamih, slovarjih in kazalnih krajevnih imen.

⁵⁷ Podrobneje gl.: N. Mihajlov, *Fragment slovenske mitopoetične tradicije, v: Koncept dviženija. Struktura slovesnyh i neslovesnyh tekstov slavjanskoj tradicii*, Moskva 1996, 127-141.

⁵⁸ J. Kelemina, *Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva*, Celje 1930, cit., 8-10.

bajeslovja, ker je shema vseh Kresnikovih bajk vedno enaka. Neko htosko bitje (nasprotnik Kresnika) krađe nekaj Kresniku. Pogosto gre za njegovo živino (čredo, kravo, kozla z zlato brado) ali za njegovo ženo, nevesto, sestro. Kresnik začenja bitko zoper sovražnika, ga tepe s kladivom, strélo, bliskom, konec koncev pa reši žrtev htoskega nasprotnika. Navadno po bitki dežuje ali pade na polja zlata pšenica. Vsebinska struktura Kresnikovih bajk se popolnoma prekriva s shemo rekonstruiranega "glavnega mita" slovanske mitologije o dvoboju gromovnika in božanstva nižjega sveta. Lastnosti Kresnika se natančno ujema z lastnostmi gromovnika (strele, blisk, grom, dež, tudi kladivo, prim. kladivo Tora v germanski mitologiji in pod.). Htosko božanstvo se lahko ujema s prvotnim Velesom, ki je poleg vsega tudi bog živine, zato poskuša krasti prav čredo ali krave Kresnika.

Na podlagi tega gradiva lahko domnevamo, da je Kresnik poznejša slovenska različica slovanskega boga groma Peruna. Istočasno ne smemo izključiti dejstva, da je Kresnik apelativ oziroma epitetno ime nekega višjega božanstva. To je precej očitno, če pogledamo etimologijo slovanske besede *kres* (Vasmer, Bezljaj, Trubačov in drugi), ki je povezana s pojmom "ognja", "udarca", in sicer bliska, ki je tako rekoč udarec z ognjem in obenem ena glavnih značilnosti Peruna. Če sprejmemo to hipotezo (namreč, da je Kresnik poznejša slovenska hipostaza prvotnega slovanskega boga groma), lahko rečemo, da je slovensko bajeslovje edina slovanska tradicija, v kateri se je tako dobro in v celoti ohranil tako imenovani glavni mit slovanske mitologije. Po drugi strani sta Ivanov in Toporov rekonstruirala "glavni mit" brez slovenskega gradiva, vsaj brez Kresnikovih motivov. Zato velja paralela Kresnik - Perun kot dokaz utemeljenosti pogojne rekonstrukcije glavnega mita.

Drugi primeri se nanašajo na rekonstrukcijo določenega fragmenta ne le slovanske, temveč celo baltsko-slovanske mitologije⁵⁹. S "sloveno-baltico" se je plodno ukvarjal F. Bezljaj, najprej na leksikološki ravni⁶⁰, potem pa tudi na mitološki⁶¹. Zelo zanimiva je njegova primerjava slovanskega *Kurenta* z že omenjenim pruskim božanstvom *Curcho*, ki ga srečamo v nekaterih nemških virih in ki je lahko božanstvo plodnosti. *Curcho* je povezan s slamo (morda je "zadnji snop" pri žetvi). Če se spominjamo *slamatega Kurenta* in tudi nekatere attribute *Kurenta*, ki potrjujejo njegovo zvezo s temo plodnosti, tudi s spolno, seksualno, obsceno tematiko, je mogoče reči, da je ta analogija nekako upravičena. V kratkem prispevku v reviji "Jezik in slovstvo" 1973/74 in v svojem *Etimološkem slovarju slovenskega jezika* poskuša Bezljaj primerjati slovanskega *Kurenta* s pruskim *Curche / Curcho*⁶². Oba naj bi izhajala iz debela **kur-*, prim. lit. *kurti* "ustvarjati".

Obstaja še en primer baltsko-slovenskih paralel, ki je povezan s podobo Kresnika. V treh nemških virih iz XV. stol., ki se nanašajo na baltske (v glavnem pruske) poganske šege, je omenjen *Kresze* 'neki poganski praznik'. Obliko te besede in njen pomen lahko primerjamo s slovanskim *krés b in torej s slovenskim *kres* 'oganj pred 24. junijem', kar prvotno pomeni tudi poganski praznik. Etimologija *Kresze* ni popolnoma jasna, ker je prvotna baltska beseda morala imeti drugo obliko. Paralela *kresze / kres* je zanimiva predvsem na mitološko-ritualni ravni. Lahko domnevamo, da ustreza prusko *kresze* slovenskemu poganskemu ritualu *kres*, *kresovanje*. Taka paralela lahko dokazuje prvotno sakralnost elementa *kres na vsem baltsko-slovan-

⁵⁹ O baltoslovenskih mitoloških paralelah gl.: N. Mikhailov, *Baltico-Slovenica. Alcuni paralleli mitologici*, "Res Balticae" - 1996, Pisa 1996, 151-178.

⁶⁰ F. Bezljaj, *Einige slowenische und baltische lexikalische Parallelen*, "Linguistica", VIII, 1966-68, 63-81; F. Bezljaj, *Spuren der baltoslawischen Wortmischungen*, "Baltistica", X (1), 1974, 21-30; F. Bezljaj, *Slovensko-baltijske leksičeskie paralleli*, "Baltistica", II priredas, 1977, 15-19.

⁶¹ F. Bezljaj, *Slov. *irj=, *vyr=j in sorodno*, "Onomastica Jugoslavica", 6, 1976, 57-69; F. Bezljaj, *Sloveno-baltica*, "Jezik in slovstvo", 2, 1980-81, 51-53.

⁶² F. Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, druga knjiga, K-O, Ljubljana 1982, 112-113.

skem območju, poleg tega potrjuje tudi arhaičnost slovenščine, v kateri je podstava *kres*-ohranila več prvotnih pomenov kakor v drugih slovanskih jezikih. Torej lahko domnevamo, da je še v baltsko-slovanski skupni dobi obstajal neki obred, ki ga je mogoče označiti z leksemom *kres*. V slovenski tradiciji imamo Kresnika in tudi kresnice, ki se udeležujejo kresovanja in ki bi lahko bile prvotne svečenice boga Kresnika. Če je to tako, bo slovensko bajeslovno izročilo še enkrat dokazalo svoj arhaični izvor⁶³.

Na koncu naj omenim še nekaj slovensko-baltskih oziroma slovensko-slovansko-baltskih mitoloških in folklornih paralel, ki lahko pričajo o morebitnem skupnem izvoru posameznih baltskih in slovanskih lokalnih tradicij. Na jezikovni in folklorni ravni gre za slovansko *nav*, *navi*, slov. *navje*, ki jih lahko primerjamo s podobo *nāves māte* v letenskem ljudskem izročilu. Na ravni folklornih sižev ter funkcij raznih mitičnih bitij bi bila zanimiva primerjava litovskih *laumės*, *laimės* z ene strani, in slovenskih *rojenic* / *sojenic*, z druge, ki jih srečamo v skoraj identičnih folklornih motivih (prim. sakralno-ritualno formulo: *laimės lėmė* = *sojenice sodijo*). Prepričan sem, da ima tema "sloveno-baltica" na lingvistični in mitološki ravni veliko perspektivnih nadaljevanj.

V zadnjem času sem imel priložnost seznaniti se z dejavnostjo Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU in Slovenskega narodopisnega inštituta Urban Jarnik v Celovcu, ki daje zelo dober vtis. Videl sem, da je zbrano že veliko dragocenega gradiva in da izhajajo zanimive knjige: folklorne zbirke, etnografske razprave in zborniki člankov. V tem gradivu vidim vir in spodbudo za nadaljnji opis in rekonstrukcijo slovanske in morda tudi baltoslovanske mitologije in za sestavljanje korpusa slovenskih bajeslovnih besedil (nova komentirana izdaja *à la* Kelemina). Mislim, da bi bilo zelo koristno zbrati vse gradivo (zanesljivo, manj zanesljivo, nezanesljivo), ki je nekako povezano s slovenskimi (zgodnjimi in poznejšimi) poganskimi verovanji, in potem poskusiti ta material klasificirati. Toda to je seveda program za dolgotrajen kolektivni projekt.

Prilagam seznama pomembnejših znanstvenih del o baltski in slovanski mitološki tradiciji, ki seveda nista izčrpna in bosta lahko še dopolnjena.

⁶³ Izkoriščam priložnost, da kratko odgovorim dr. Milku Matičetovemu na njegove opombe po mojem predavanju, za katere se mu pristrčno zahvaljujem.

Prvič. Nihče več ne dvomi, da mora rekonstrukcija biti previdna in da je cilj rekonstrukcije samo pogojna shema. Jasno je, da so bili vsi etnogenetski, zgodovinski, kulturni ipd. procesi precej zapleteni in da nima smisla iskati ali poskušati "zgraditi" slovanske ali slovenske panteone. Nihče od resnih znanstvenikov tega že dolgo ne počenja. Ni dvoma, da Linhartov panteon ni obstajal, toda Linhart in vsi drugi zgodnji in poznejši kronisti, letopisci, zbiralci itd. so za nas pomembni, ker nam dajejo neko informacijo, na podlagi katere se lahko približamo avtentični plasti slovanske oz. slovenske duhovne kulture.

Drugič. Niti avtentična pričevanja o Krsniku (ki jih je zapisala M. Bošković-Stuli, gl. njene *Istarske narodne priče*, Zagreb 1959), niti obstoj poznejših drugotnih hipostaz Kresnika (prim. zanimivo poročilo M. Matičetovega o informatorju, ki je izjavil, da je on sam [ali njegov brat, sosed ipd.] Kresnik) niso v nasprotju s hipotezo o domnevni prvotni vlogi Kresnika. Evolucija mitičnih, bajeslovnih ali folklornih podob je tako razširjen pojav, da ni treba iskati primerov (vsa klasična grška mitologija se opira na "literariziranje" ljudske tradicije; prim. tudi zgodovinske osebe, ki postajajo mitične figure in dr.). Nasprotno bi lahko rekli, da je navzočnost starejše bajeslovne podobe v sodobnem ustnem izročilu, četudi v zelo modificirani obliki, najboljši dokaz, da je bila ta podoba pomembna v poganski ali zgodnji krščanski dobi.

BALTSKA MITOLOGIJA
BIBLIOGRAFIJA

1. L. Adamovičs, *Senlatviešu religija*, v: *Vēstures atziāas in tēlojumi*, Rīgā 1937.
2. J. Balys, *Perkūnas lietuvių liaudies tikėjimuose*, v: *Tautosakos darbai*, t. 3, Kaunas 1937.
3. J. Balys, *Griaustinis ir velnias Baltoskandijos kraštų tautosakoje*, v: *Tautosakos darbai*, t. 4, Kaunas 1939.
4. J. Balys, *Latvian Mythology; Lithuanian Mythology*, v: *Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend*, 2, New York 1950, str. 607-608; 631-634.
5. J. Balys, *Lietuvių mitologiškos sakmės*, London 1956.
6. J. Balys, *Lietuvių liaudies pasaulėjauta: Tikėjimų ir papročių šviesoje*, Čikaga 1966.
7. J. Balys, H. Biezais, *Baltische Mythologie*, v: *Götter und Mythen im alten Europa*, Stuttgart 1973.
8. J. Basanavičius, *Fragmenta mithologiae: II. Perkunas - Velnias*, v: "Mitteilungen der Litauischen Litterarischen Gesellschaft", B. 2, 1887, str. 177-189.
9. J. Basanavičius, *Iš senovės lietuvių mitologijos*, v: "Lietuvių tauta", 4, 1926, str. 5-26.
10. H. Biezais, *Die Religionsquellen der baltischen Völker und die Ergebnisse der bisherigen Forschungen*, Uppsala 1954.
11. H. Biezais, *Die Hauptgöttinnen der alten Letten*, Uppsala 1955.
12. H. Biezais, *Die himmlische Götterfamilie der alten Letten*, Uppsala 1972.
13. H. Biezais, *Baltische Religion*, v: Å.V. Ström, H. Biezais, *Germanische und baltische Religion*, Stuttgart 1975.
14. H. Biezais, *Lichtgott der alten Letten*, Stockholm 1976.
15. H. Biezais, *Die baltische Ikonographie*, Leiden 1985.
16. H. Biezais, *Baltic Religion*, v: *Encyclopedia of Religion*, v. 2, New York - London 1987.
17. A. Brückner, *Beiträge zur litauischen Mythologie*, v: "Archiv für slavische Philologie", 9, 1886, str. 1-35.
18. A. Brückner, *Starożytna Litwa. Ludy i Bogi*, Warszawa 1904.
19. K. Būga, *Rinkiniai raštai*, 1-3, Vilnius 1958 - 1961.
20. P.U. Dini, *Lingue e culture baltiche nel Rinascimento: Teonimi baltici in 'Il Regno degli Slavi' di Mauro Orbini*, v: "Studi e Saggi Linguistici", 30, 1990, str. 99-116.
21. P.U. Dini, N. Mikhailov, *Mitologia baltica. Antologia*, Pisa 1995.
22. P.U. Dini, N. Mikhailov, *Materiali preliminari per una bibliografia della Mitologia baltica, "Res Balticae" 1997*.
23. P. Dundulienė, *Lietuvos etnologija*, Vilnius 1991.
24. P. Dundulienė, *Lietuvių liaudies kosmologija*, Vilnius 1988.
25. P. Dundulienė, *Pagonybė Lietuvoje*, Vilnius 1989.
26. P. Dundulienė, *Senovės lietuvių mitologija ir religija*, Vilnius 1990.
27. M. Eliade, *Storia delle credenze e delle idee religiose*, v: III, Sansoni Editore, Firenze 1990.
28. M. Gimbutas, *I Baltici*, Milano 1967.
29. M. Gimbutas, *The Lithuanian god velnias*, v: *Myth in Indo-European antiquity*, Berkeley-Los Angeles-London 1974.
30. M. Gimbutas, *La religione dei Balti*, v: *L'uomo indoeuropeo e il sacro*, Milano 1991.
31. A.-J. Greimas, *Des dieux et des hommes*, Paris 1985.
32. A.-J. Greimas, S. Žukas, *La Lithuanie. Un des Pays Baltes*, Vilnius 1993.
33. V.V. Ivanov, V.N. Toporov, *Baltiškaja mifologija v svete sravnitel'no-istoričeskikh rekonstrukcij indoevropejskikh drevnostej*, v: "Zeitschrift für Slavistik", 1974, Bd. 19, H. 2.

34. V.V. Ivanov, V.N. Toporov, *Baltijskaja mifologija*, v: Mify narodov mira, t. 1, M. 1991, str. 153-159.
35. Z. Ivinskis, *Senovės lietuvių tikėjimas ir kultūra*, v: *Rinktiniai raštai*, II, Roma 1986, str. 325-469.
36. Z. Ivinskis, *Senovės lietuvių religijos bibliografija*, v: *Rinktiniai raštai*, II, Roma 1986, str. 471-630.
37. W.C. Jaskiewicz, *Study in Lithuanian mythology*, v: "Studi Baltici", 9, 1952, str. 65-106.
38. Ph. Jouet, *Religion et mythologie des Baltes. Une tradition indo-européenne*, Milano - Paris 1989.
39. *Laumių dovanos. Lietuvių mitologinės sakmės*. Paruošė N. Vėlius, Vilnius 1979.
40. K. Klemen, *Fontes historiae religionum primitivarum, praeindogermanicarum, indogermanicarum minus notarum*, Bonn 1936.
41. N. Laurinkienė, *Senovės lietuvių dievas Perkūnas*, Vilnius 1996.
42. W. Mannhardt, *Die lettischen Sonnenmythen*, v: "Zeitschrift für Ethnologie", 7, 1875.
43. W. Mannhardt, *Letto-preussische Götterlehre*, Riga 1936.
44. A. Mierzyński, *Mythologiae lituanicae monumenta*, 1-2, Warszawa 1892-1896.
45. V. Pisani, *Le religioni dei Celti e dei Balto-Slavi nell'Europa precristiana*, Milano 1950.
46. A.L. Prosdocimi, *Litewskie laumė, lac. libera*, v: "Acta Baltico-Slavica", 3, 1966, str. 137-141.
47. J. Puhvel, *Indoeuropean structure of the Baltic Pantheon*, v: *Myth in the Indo-European Antiquity*, Berkeley - Los Angeles - London 1974.
48. P. Skardžius, *Lietuvių mitologiniai vardai*, v: "Aidai", 5, 1954, str. 218-226.
49. K. Straubergs, *Latviešu buramie vārdi*, t. 1-2, Rīgā 1939.
50. K. Straubergs, *Latvju sakrāla pasaule*, Ludwigsburg 1948.
51. J. Suchocki, *Mitologia bałtyjska*, Warszawa 1991.
52. P. Šmits, *Latviešu mitologija*, Rīgā 1926.
53. P. Šmits, *Latviešu tautas ticējumi*, t. 1-4, Rīgā 1940-41.
54. H. Thomas, *Die slawische und baltische Religion vergleichend dargestellt*, Wohlau 1934.
55. V. Toporov, *Prusskij jazyk*, tt. 1-5, Moskva 1975-1990.
56. V. Toporov, *Zametki po baltijskoj mifologii*, v: *Balto-slavjanskij sbornik*, Moskva 1972, str. 289-314.
57. V. Toporov, *Tradition mythologique lettonne et *vel- en balto-slave (un fragment du "mythe principal")*, v: H. Parret, H. G. Ruprecht (eds.), *Exigences et perspectives de la sémiotique. Recueil d'hommages pour A.J. Greimas*, Amsterdam - Philadelphia 1985, str. 539-549.
58. N. Vėlius, *Mitinės lietuvių sakmės būtybės*, Vilnius 1977.
59. N. Vėlius, *Senovės baltų pasaulėžiūra*, Vilnius 1983.
60. N. Vėlius, *Chtoniskasis lietuvių mitologijos pasaulis*, Vilnius 1987.
61. N. Vėlius, *Lietuvių mitologija*, I, Vilnius 1995.
62. N. Vėlius (ed.), *Baltų religijos ir mitologijos saltiniai*. I. *Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus pabaigos*, Vilnius 1996.
63. F. Vyncke, *La religione dei balti*, v: *Le religioni dell'Europa centrale precristiana*. A cura di H.-Ch. Puech, Laterza, Roma-Bari 1988.

SLOVANSKA MITOLOGIJA
BIBLIOGRAFIJA

1. A.N. Afanas'ev, *Poëtičeskie vozzrenija slavjan na prirodu*, 1-3, Moskva 1865-1869.
2. E. Aničkov, *Jazyčestvo i drevnjaja Rus'*, Peterburg 1914.
3. M. Arnaudov, *Studii vārhu bālgarskite obredi i legende*, 1-2, Sofija 1971-72.
4. F. Bezljaj, *Nekaj besedi o slovenski mitologiji v zadnjih desetih letih*, v: "Slovenski Etnograf", III-IV, 1951.
5. P.G. Bogatyrev, *Actes magiques, rites et croyances en Russie Subcarpatique*, Paris 1929.
6. R. Boyer, *Luomo e il sacro presso gli Slavi*, v: *Luomo indoeuropeo e il sacro*, Milano 1990, str. 213-235.
7. A. Brückner, *Mitologia slowiańska*, Kraków 1918.
8. A. Brückner, *Mitologia slava*, Bologna 1923.
9. A. Brückner, *Die Slaven*, Tübingen 1926.
10. V. Čajkanović, *Studije iz religije i folklor*, Beograd 1924.
11. V. Čajkanović, *Mit i religija u Srba*, Beograd.
12. V. Čajkanović, *Život i običaji narodni*, Beograd 1925.
13. V. Čajkanović, *O srpskom vrhovnom bogu*, Beograd 1941.
14. E. Dickenmann, *Serbokroatisch Dabog*, v: "Zeitschrift für slawische Philologie", 20, 1950, str. 323-346.
15. E. Dickenmann, *Altrussische Urkunden*, Wiesbaden 1963.
16. I. Duridanov, *Urslaw. *Peryn' und seine Spuren in der Toponymie*, v: "Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae", 12, 1966, str. 99-102.
17. V. Eremina, *Ritual i fol'klor*, Leningrad 1991.
18. M. Filipovič, *Tragovi Perunova kulta kod južnih Slovena*, v: "Glasnik Zemaljskog Muzeja u Sarajevu", 9, 1954, str. 63-80.
19. L. Franz, *Falsche Slawengötter*, Leipzig 1941.
20. N. Gal'kovskij, *Drevnerusskie slova i poučeniya, napravlennye protiv ostatkov jazyčestva v narode*, Moskva 1913.
21. E. Gasparini, *Matriarcato slavo*, Firenze, Sansoni 1973.
22. A. Gieysztor, *Mitologia Slowian*, Warszawa 1982.
23. M. Gimbutas, *The Slavs*, New York 1971.
24. C. Goehrke, *Frühzeit des Ostslaventums*, Darmstadt 1992.
25. Z. Gołąb, *The origins of the Slavs*, Columbus, Ohio 1992.
26. F. Haase, *Volks Glaube und Brauchtum der Ostslaven*, Breslau 1939.
27. Ilarion (Metropolitan), *Pre-christian Beliefs of Ukrainian People*, Winnipeg 1965.
28. V.V. Ivanov, *La situazione etnica e religiosa dell'Europa orientale del X sec. d. C.*, v: *Studi slavistici offerti a Alessandro Ivanov nel suo 70. compleanno*. A cura di M. Ferrazzi, ILLEO, Udine 1992.
29. V.V. Ivanov, V.N. Toporov, *Slavjanskije jazykovye modelirujuščie semiotičeskie sistemy*, Moskva 1965.
30. V.V. Ivanov, V.N. Toporov, *Issledovanija v oblasti slavjanskih drevnostej*, Moskva 1974.
31. V.V. Ivanov, V.N. Toporov, *Slavjanskaja mifologija*, v: *Mify narodov mira*, t. 2, Moskva 1992, str. 450-456 (z bibliografijo).
32. V. Jagič, *Zur slavischen Mythologie*, v: "Archiv für slavische Philologie", XXXVII, 1920, str. 492-511.
33. R. Jakobson, *Slavic mythology*, in: *Funk and Wagnall's Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend*, II, NY 1950.

34. R. Jakobson, *Slavic gods and demons*, v: R. Jakobson, *Selected writings*, VII, Berlin-New York-Amsterdam 1985, str. 3-48.
35. V. Karadžić, *Život i običaji naroda srpskoga*, Beč 1867.
36. M. Kulikowski, *A Bibliography of Slavic Mythology*, Columbus, Ohio 1989.
37. Š. Kulišić, *Volksbräuche in Jugoslawien*, 1966.
38. Š. Kulišić, *Iz stare srpske religije*, Beograd 1970.
39. Š. Kulišić, *Stara slovenska religija u svjetlu novijih istraživanja posebno balkanoloških*, Sarajevo 1979.
40. Š. Kulišić, P. Petrović, N. Pantelić, *Srpski mitološki rečnik*, Beograd 1970..
41. L. Leger, *La mythologie slave*, Paris 1901.
42. W. Lettenbauer, *Der Baumkult bei den Slaven*, München 1981.
43. H. Łowmiański, *Religia Słowian i jej upadek (w.VI-XII)*, Warszawa 1986.
44. H. Łowmiański, *Geneza politeizmu polabskiego*, v: "Przegląd Historyczny", t. 69, 1978.
45. V. Machek, *Essai comparatif sur la mythologie slave*, v: "Revue des études slaves", 23 (1-4), 1947, str. 47-65.
46. V. Machek, *Die Stellung des Gottes Svantovit in der altslavischen Religion*, in: *Orbis scriptus. Dmitrij Tschizewskij zum 70. Geburtstag*, München 1966.
47. V.J. Mansikka, *Die Religion der Ostslaven*, 1, *Quellen*, v: *Folklore Fellow Communications*, n°43, Helsinki 1922.
48. M. Matičetov, *O bajnih bitjih Slovencev s pristavkom o Kurentu*, v: "Traditiones", 14, Ljubljana 1985, str. 23-33.
49. B. Meriggi, *Il concetto del dio nelle religioni dei popoli slavi*, v: "Ricerche Slavistiche", 1, 1952, str. 148-176.
50. B. Meriggi, *Scritti minori*, Brescia 1975.
51. C.H. Meyer, *Fontes historiae religionis slavicae*, v: *Fontes historiae religionis*, Hft.4, Berolini 1931.
52. N. Mikhailov, *Mitologia slava. Studij sulla mitologia dei popoli slavi. Antologia*, Pisa 1995.
53. K. Moszyński, *Kultura ludowa Słowian*, cz.II, Kraków 1939.
54. L. Moszyński, *Die vorchristliche Religion der Slaven im Lichte der slavischen Sprachwissenschaft*, Köln-Wien-Böhlau 1992.
55. R. Nahtigal, *Svętovits*, v: "Slavistična revija", IX, 1-4, 1956, str. 1-9.
56. L. Niederle, *Slovanské starožitnosti. život staryh Slovanu*, 2, Praha 1924.
57. R. Niederle, *Manuel de l'antiquité slave*, I, Paris 1923, II, Paris 1926.
58. D. Ovsec, *Slovanska mitologija in verovanje*, Ljubljana 1991.
59. Th. Palm, *Wendische Kultstätten*, Lund 1937.
60. R. Pettazzoni, *Essays of the history of religions*, Leiden 1954.
61. V. Pisani, *Le religioni dei Celti e dei Balto-Slavi nell'Europa precristiana*, Milano 1950.
62. V. Pisani, *Il paganesimo balto-slavo*, v: *Storia delle religioni*. A cura di P. Tacchi-Venturi, v.II, Torino 1965.
63. E.V. Pomeranceva, *Mifologičeskie personazi v ruskom fol'klore*, Moskva 1975.
64. A.A. Potebnja, *O mifičeskom značenii nekotoryh obrjadov i poverij*, 1865.
65. A.A. Potebnja, *O nekotoryh simvolah slavjanskoj narodnoj poezii*, Har'kov 1914.
66. N. Reiter, *Mythologie der Alten Slaven*, v: *Wörterbuch der Mythologie. Die alten Kulturvölker*. Band II. *Götter und Mythen im Alten Europa*, Stuttgart 1973, str. 163-208.
67. F. Rjazanovskij, *Demonologija v drevnerusskoj literature*, Moskva 1915.
68. K. Roth, G. Wolf, *South Slavic Folk Culture. A Bibliography of Literature in English, German, and French on Bosnian-Herzegovian, Bulgarian, Macedonian and Serbian Folk Culture*, Columbus, Ohio 1994.

69. B.A. Rybakov, *Jazyčestvo drevnih slavjan*, Moskva 1981.
70. B.A. Rybakov, *Jazyčestvo drevnej Rusi*, Moskva 1987.
71. A. Schmaus, *Zur altslavischen Religionsgeschichte*, v: "Saeculum", 4, 1953, str. 206-230.
72. E. Schneeweis, *Grundriss des Volksglaubens und Volksbrauchs der Serbokroaten*, 1935.
73. Schneeweis, *Serbokroatische Volkskunde*, B.1, Berlin 1961.
74. *Slavjanskaja mifologija. Enciklopedičeskij slovar'*, Moskva 1995.
75. *Slavjanskije drevnosti. Etnolingvističeskij slovar' pod redakcij N.I. Tolstogo*, tom 1, A-G, Moskva 1995.
76. A. Stender-Petersen, *Russian Paganism*, v: "Russian Studies, Acta Jutlandica", n° XXVIII/2, Copenhagen 1956, str.44-53.
77. A. Strahov, *Kul't hleba u vostočnyh slavjan*, München 1991.
78. N. Tolstoj, *Nekotorye soobraženija o rekonstrukcii slavjanskoj duhovnoj kul'tury*, v: *Slavjanskij i balkanskij fol'klor*, Moskva 1989, str. 7-22.
79. O. Trubačev, *Etnogenez i kul'tura drevnejših slavjan*, Moskva 1991.
80. B. Unbegaun, *La religion des anciens slaves*, v: *Introduction à l'histoire des religions*, 2, III, Paris 1948, str.389-445.
81. S. Urbańczyk, *Religia pogańskich Słowian*, Kraków 1947.
82. B. Uspenskij, *Filologičeskie razyskanija v oblasti slavjanskih drevnostej*, Moskva 1982.
83. Z. Vá a, *K současnému stavu studia slovanského pohanství*, v: "Památky archeologické", LXXVI, 1985, str. 228-250.
84. Z. Vá a, *Mythologie und Götterwelt der slawischen Völker*, Stuttgart 1992.
85. F. Vyncke, *La religione degli Slavi*, v: *Le religioni dell'Europa centrale precristiana*. A cura di H.-Ch. Puech, Laterza, Roma-Bari 1988, str. 1-26.
86. E. Wienecke, *Untersuchungen zur Religion der Westslaven*, Leipzig 1940.
87. D. Zelenin, *Očerki ruskoj mifologii*, Petrograd 1916.
88. D. Zelenin, *Russische (Ostslavische) Volkskunde*, Berlin-Leipzig 1927.
89. M. Znayenko, *The Gods of the ancient Slavs*, Columbus, Ohio 1980.
90. N. Žić, *O Perunovu kultu u Istri*, v: "Historijski zbornik", 1-4, 1954.

Zusammenfassung

Baltoslawische Mythologie – Baltische und Slawische Mythologie – Slowenische Mythologie.
Einige terminologische Anmerkungen.

Der Artikel enthält einige Überlegungen über die Stichhaltigkeit der Verwendung des Begriffes "baltoslawische" Mythologie und bietet eine kurze Beschreibung der das baltische und das slawische Heidentum betreffenden Hauptdaten sowie die Charakterisierung der aktuellen Lage der baltischen und slawischen Mythologie als wissenschaftliche Disziplin an. Besondere Aufmerksamkeit wird der Rekonstruktionsrichtung (Jakobson, Ivanov und Toporov) gewidmet. Danach folgt auch ein kurzer Überblick über die slowenischen mythologischen Studien (Valvasor und Linhart als sekundäre Quellen, Facharbeiten von Mal, Bezljaj, Grafenauer, Matičetov u. a.).

Trotz mehrerer skeptischer Aussagen, die am Anfang des XX. Jh., aber auch in letzter Zeit die mythologischen Forschungen verhinderten, bleibt die Hauptfrage über das konkrete Wesen der baltischen und der slawischen heidnischen Religion noch immer aktuell und nicht beantwortet. Deshalb wären eine erneute wissenschaftliche Veröffentlichung verschiedener Quellen und ihre Analyse *sine ira et studio* dringend erforderlich.

Am Ende des Artikels findet man einen Rekonstruktionsversuch eines Fragmentes des slowenischen Heidentums (und zwar die Interpretation der ursprünglichen Rolle des volkstümlichen *Kresniks*, welchen man auf die slowenische Hypostase des urslawischen Donnergottes zurückführen könnte) und eine Reihe von baltoslowenischen mythologischen Parallelen (pruss. *kresze* / slowen. *kres*, lett. *nāves māte* / slowen. *navje*, lit. *laimės* / slowen. *sojenice*).